

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ
જે તૈયાર કરેલી છે.

ચોથી યોપડીના અર્થ.

કિંમત રૂ. ૦-૭-૬

જેમાં અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; દરેક પાઠના
સવાલ, સાર; અધ્યાત્મ શબ્દો; બોલાકાર;
મુખ્ય છંદોની ભૂતગ; પ્રેમ

અગર-મેસર્સ. સી. ડી. એન્ડ કો.
રચનાનું ઠેકાણું-શાહપોર-સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા-C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ પ્રચાનું ઠેકાણું-શાહપોર-સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૨૭ ના ૨૫ મા આશ્વિન મુજબ
રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

આપનાર-નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

આપનારું ઠેકાણું-'શંકર' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ ચક્રાના પુલ પર સુરત.

મને ૧૯૧૯

મે

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ મંથાન
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૨૩૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૨૩૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મોક્ષ મોક્ષના અર્થ

વિષયમ ૪૨૪:૮૪૪:૩૦:૨૦૫

ચોથી ચોપડીનો “હિકેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

જ્યોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

શહેનશાહ=મહારાજ.

ધિરાજ

સંગીન=મજબુત; જો-
રાવર

પુરાતન=ધણું જુનું

ચરિત્ર=વૃત્તાંત; હેવાલ

જ્યેષ્ઠ=મોટા

પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ=વેલ્સ

પ્રાંતનો રાજપુત્ર

ઈલ્કાબ=ખિતાબ

નિખાલસ=ખુશા મનના

નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલા-

વવાની કળા.

યોજના=ગોઠવણ

અલંત=ધણોજ.

તાલીમ=કેળવણી.

પ્રવાસ=જુસાફરી

પ્રદક્ષિણા=યોગરદમ ફરી

વળવું તે

ચાલુ=કાચમ

પદવી=ઓદ્દે

પ્રવીણ=માહીતગાર.

નિર્ણય=કગવ

કમે કમે=એક પછી એક

બાધા=બંધારણ.

નિર્માણ=નક્કી

યુવરાજ=ગાદીનો વારસ

આદરસત્કાર=આવકાર;

પરોણાચાકરી

લથડવા=બગડવા

રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી

પર ખેસાડવાની ક્રિયા

પાયતખ્ત=રાજધાનીનું

શહેર

આબાદી=ચઢતી.

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?

પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ

જ્યોર્જના વડીલ બંધુનું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની

તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કદ કદ સારી ટેવ આવી ?

પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન

કોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ

છે ? શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં ક્યારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ

એડવર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઈંગ્લાં.

ક્રમાં રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઇ ? હિંદુસ્તાનમાં
કયે દિવસે થઇ અને કયાં થઇ ? આપણો ધર્મ શું છે ?

સાર--શહેનશાહ જયોર્જના વખતમાં આપણા જનમાલનું
રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ
પાંચમા જયોર્જ ધણી વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઇએ.

પાઠ ૨

સ્વામીભક્તિ=ધણીપર	મુલાકાત=મેળાપ	ઝખ્ખો=ઝુલતો ઢીલો
પ્રેમભાવ; ધણી નીસેવા	શરણાગત=શરણે આ-	અંગરખો
નાગોર=અજમેર. એ	વેલો	પ્રસંગ=વખત
રજપુતસ્તાનમાં છે.	ખાણુએ મૂકયો=વિસારી	ચેત્યો=સમજ્યો
થાણુ=કચેરી	દીધો	ખંજર=જમૈયો
ધેરો ઘાલ્યો=કબજેકર્યું	ખાસ=ધણે	પ્રાણ લઇશિ=મારી ના-
લડત=લડાઇ; યુદ્ધ	વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર	ખ્યાન=કવર [ખીશ
અચાવ=રક્ષણ	ગુપ્ત=છાની	નમ્રતા=નમ્રતાઈ
સંભવ=આશા; ભરોસો	ઝપાઝપી=કાપાકાપી;	મુજરો=સલામ
શરણે ગયો=તાએ થયો	કતલ	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
આશ્રય=મદદ	જીવને જોખમ લાગશે=	તોડનાર
જયપુર=જેપુર	મરી જશે	ઉદાહરણ=દાખલો
મુકાત=રહેઠાણ	સોગન=કસમ	નીમકહલાલ=જેનું પૂ
કપડી=દગલખાજ.	કુશળતા=સુખાકારી	તેનું બહુ ચાહનાર
	સમાચાર=ખબર	જીત=ફતેહ

સવાલ--વિજયસીંગ કયાંનો રાજા ? વિજયસીંગને કાણે
હગળ્યો ? ત્યાર પછી કયાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી કયાં ગયો
અને શા માટે ? ઇસરીસીંગ કયાંનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને

કોણે ચરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણવામાં ક્યાંથી આવી ? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? જીન મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર--જેનું લૂચ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ દરેક માણસની દરજ છે.

પાઠ ૩	યુક્તિ=તદબીર; કળા	ક્ષણે=વેળાએ
સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી	પાયમાલ=છેક નાશ	જન્મભૂમિ=જે જગામાં
નીકલેલા કુળમાં પેદા થએલા	થએલો હોય તેવું	જન્મ થયો હોય તે
પ્રખ્યાત=નામીઆ	સોસવું=વેડવું; ખમવું	ખીજમતદાર=સેવક
લગભગ=આશરે	ઉદાર=સખી	ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
અવતર્યો=જનમ્યો	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	વહે તે વહેણુ
રિવાજ=ધારો; રીત	પાણીપાણી=નરમ	ધુંડો=મોંમાં મુય
ભાવ=હેત; પ્યાર	ઝળઝળીઆં=આંખમાં	એટલું
બેઠક=ગાદી	પાણીનું બરાઈ આવવું	શૂરવીર=મહાદુર
ધાસ્તી=શક; ખીક	તે	કામગીરી=નોકરી
પક્ષપાત=તરફદારી	ગોઠવણુ=તજવીજ	વીત્યાં=ગયાં
ધડકો=તુકસાન	ભમે=સુખે; નિર્ભય	દેહ=શરીર
બેઠ=દીલગીરી	આડે=વચ્ચે	ઝળહળે=પ્રકાશે
	પણુ=આધા; નિયમ	ટેક=બોલેલું પાળવું તે

સવાલ-- રજપુતોમાં કયું કુળ હતું મળ્યાય છે ? માખાપને

હંમેશાં કયા છોકરાપર હેત વધારે હોય છે? રાજસીંગને બીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો? બીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું? બીમસીંગે પાણીનું પ્યાલું શા માટે ફેંકી દીધું? એ છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી?

સાર—માઆપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજ રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ સાલવું.

પાઠ ૪.

માનવું=કપુલ કરવું
કંદમૂળ=કંદ ને મુળીઆં
ઉપવાસ=અપવાસ; ભૂ-
ખ્યા રહેવું તે
વેઠવો=ખમવો.
વિકરાળ=બિદામણું
રાક્ષસો=દૈત્યો
નિશ્ચય=ઠરાવ
વહાણે વાગે=સવાર થતે
કૈયું=નક્કી થયું.
કોપ=ગુસ્સો; રીસ.
પૂર્ણ=પુરું
ખોજે માથું મૂકીશ=શરણે
રહીશ

આશિષ=આશીર્વાદ
વિજેગ=જુદું પડવું તે
સાળેતાળે=સુખરૂપ
રક્ષા=બચાવ; રક્ષણ
મુઝાવું=અકળાવું
વસમાં=ધણાં કંઠણ
આરો=અંત
આગ્રહ=હઠ
અવસ્થા=હાલત.
વિનંતી=અરજ.
ચલણ=સત્તા.
ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી
બળીને
નમન કર્યું=એ હાથ
જોડયા; પગે સાગ્યા.

સોંપણ=સંપુરત
હૈયું બરાબ આબ્યું=
આંખમાં આંસુ આવ્યાં
વનવેશ=વનમાં પહેર-
વાનો પોશાક
ધારણ કર=પહેર
મૂર્છાખાઈ=એજાન થઈ
તીરસ્કાર=ધિક્કાર
અધર્મ=અનીતિ
ઋષિ=તપસ્વી
વિદાય કીધા=વળાવ્યા
ખેશુદ્ધ=એજાન
પ્રાણ ત્યાગ કીધા=મરી
ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો.

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય? રામને વનવાસ કેણે અપાવ્યો? કૈકયીને કેણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે? રામ વન-

વાસ શા માટે ગયા? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી? રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઈએ? સાવકી મા છોકરા સાથે કેવી રીતે વનું છે? બંધુ કેવા જોઈએ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો? વનવેશ તે શું હશે?

સાર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે છે. માખાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

દુકાળીઆ=ભૂખથી પિ

ડાતાં માણસ

દુખળા=ક્રોધાચર

પેટપુર=પેટ ભરીને

મુકાબ ગયા=લેવાઇ ગયા

એંછન=વરાળથી ચાલ-

તો સંચો

કુદરતી=ઇશ્વરે મૂકેલી.

કાયમ=ચાલુ.

ગરમી માપવાનું યંત્ર=

થર્મીમીટર

ધરી=જે દાંડીપર પૈડું

ફરે છે તે; આંક;

આંસ.

નિરંતર=હંમેશાં

નાડી=નાડ

ઉછળે છે=ધમકે છે

અંગ=ભાગ

સમાર=દુરસ્ત

તર=મસાઇ

સાકર=મીડો પદાર્થ;

મળી ચીજ.

ચરખી=ચામડીની અંદર

ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ.

દુરસ્ત=સાફ.

ક્ષાર=ખારો પદાર્થ

શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ

જુદી જુદી વાની=જુદી

જુદી વસ્તુ.

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે? ગરમી માપવાના યંત્રનું નામ શું? એંછન ચલાવવાને શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે ઓટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ આપણી ઝટ ઉત્પન્ન થાય છે? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ

ખાવાની જરૂર છે ? ચરમી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે ? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે ? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે ?

સાર--માણુસને હમેશાં હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંગાને પ્રુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬

થાકી પાકી=કમજોર થઈ	અગરીઆ=મીઠું પકવનાર	કરનાર
નિસામા=નિઃશ્વાસ	અગર=મીઠું પકવવાની જગા	નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું
બકવાટ=સવારો	પીલતાં=કપાસમાંથી ક-	ગરજ=મતલબ
દોષ=ફાટો	પાસીઆ છુટા પાકતાં	ગરજ સારે છે=ખોટપુરી પાડે છે
મસાલે=તેજનો	કાંતતાં=સુતર બનાવતાં	સમાધાન=શું થવલું કે ચિંતાનું મટવું તે
	વણકર=વણવાનું કામ	

સવાલ--આ ડોસી કેવી હતી ? શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કર્યું ?

સાર--દુનિયામાં દરેક માણુસને એક બીજનો અપ પડે છે માટે કોઈની સાથે ખુરાશ કરવી નહિ. દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજની મદદથી બને છે.

પાઠ ૮

અવલોકન=આરીક ત-	ધારી ધારીને=તાકી તાકીને	(હીરા, માણેક, મોતી વગેરે)
પાસ	પારખ્યું=ઓળખ્યું	ફકીર=મુસલમાન સાધુ
ખોડું=લંગડું	કેણી મેર=કષ્ટ તરફ	ઝડો=ઝડતી; તપાસ
લાધ્યું=તાખ્યું; મુક્યું	જવાહીર=કીમતી રત્નો	તપાસ=શોધ

સાક્ષી=સાહેબ

નદુગર=નંત્ર મંત્ર

કે અનુભવી ભરેલા

ખેલ કરનાર; ધલમી

સખ=શિક્ષા

નવાહ=અચરતી; અ-

ચંબો

નદુ=મધ્યમ

ગમ=ખાણુ

કાણું=એક આંખ કુટેલી

હોય એવું

આણું=ચોડું

લંગડું=ખોડું

અનુમાન=વિચાર કરીને

અટકળ કરવી તે

ખમણુતી=ગણુ ગણુ અ-

વાજ કરતી

વેરાય=કણુ છુટા પડે

ઢોળાય=છલકાય

શાખાશી=ધન્યવાદ

ફેર=તફાવત

ટેવ=મહાવરે

સવાલ--ફકીરને રસ્તામાં કાણુ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોડું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધા? અવસોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો?

સાર--દરેક માણુસે હરેક વસ્તુ ખરોખર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯

બલામણુપત્ર=સિદ્ધારસ

નો કાગળ

ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર

ખોળ=સૌધ

વર્તમાનપત્ર=ચાલતો

વખતના સમાચારનું

છાપું; ન્યુસપેપર

જાહેર ખબર=છપાવી

ખબર આપવી તે;

નોટીસ

પસંદગી=પાસ

મહેરબાની=કૃપા

બલામણુ=સિદ્ધારસ;

લાગવગ

લાયકી=લાયકાત

ભૂછી=સાફ કરી

જાજમ=જાડું બિછાનું

બ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ

સ્વચ્છતા=ચોક્કાસ

દીસી=દેખાઈ; જણાઈ

વિચારવંત=સમજી

સ્થિતિ=હાલત; દશા

વિનય=નમ્રતા

સમ્યક્તા=સલકાઈ

રીતમાત્ર=ચાલચલગત

ખોળંગી=વટાવી

કેસ=કોકર.

ચોકસ=સાવધ; સંભાળ

લગ્ન વર્તનાર

કાળજીવંતો=ખંતીસો

ધક્કા=હડસેના	મરોડદાર=સારા વલણુ-	સાવધ=હોશિયાર
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત	વાળા	ખુલ્લું=દેખીતું.
શાંત=ધીરજવાળો	રેતદાની=રેતી ભરવાનો	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
લક્ષણ=ટેવ; આદત.	ખડીએ	

સવાલ—શેડીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેડે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે બલામણુપત્ર હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણુસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના બલા-મણુપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

ગુજરી ગયા=મરી ગયા	પર્યંત=સુધી	કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું
સંકટ=દુઃખ	ભાષણુ=બોલ	સોનાનું ધરણું
ધરણુંગાંઠું=ધરણું વગેરે	ગુમાસ્તો=મહેતો	વીસરી=બૂલી
વેચી સાટી=વેચી બદલો	અદેખાઈ=ઝેર; કાનો	દળદર=ગરિઆઈ
કરી.	વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું	ફિટાડીએ=મટાડીએ
સાધન=સાહિત્ય	કસોટી=તોલ; પરીક્ષા.	બોધું=ઉપદેશ
સમયે=રખતે	સોદો=માલ; સામાન	સંતાન=છોકરું
ઉઘમે=ધંધે.	ભાવતાલ=કિંમતની	મિલકત=માલમતા.
જિંદગી પર્યંત=મરતાં	પડપુછ	વારંસ=હકદાર
સુધી.	રવાદારગી=છુપી દલાલી	
	કાઢવી તે	

સવાલ—જગમોહન કવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી મેળો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણોનો બદલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧.	વાનો વખત.	રસ્તો=ઉપાય; ઇલાજ
સસાર=દુનિયાનો વહેવાર.	દિલાસો=ધીરજ	અથકય=થઈ શકે નહિ એવું
દરવેશ=ફરતો ફકીર; એક જગ્યાએ સ્થિર નહિ રહેનાર ફકીર	બદમાસ=હરામખોર	મુશ્કેલ=કઠણ; અધરં.
ત્યાગ કરીને=તજીને	સંખ્યાબંધ=બહુજન.	ટોચ=શિખર.
તાણુ=તંગાશ; ખોટ ફાટી નીકળતો=ફેલાતો	લૂટફાટ=માર મારી લૂટી લેવું તે	ખોળે=માર.
એકાંતવાસ=એકાંતમાં રહેવું તે	પવિત્ર=શુદ્ધ	કદ્યાણુ=ભડું
સારવાર=સેવા; ચાકરી આખર અવસ્થા=મર-	દુરાચરણુ=ખરાબ ચાલ ચલગત	લૂટ=ખુશ્લી રીતે માર મારીને લઈ લેવું તે.
	ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું તે.	ફરમાન=હુકમ
	અમર=અચળ; કાયમ	માથે ચઢાવી=કપડું કરી
		વર્તાણુક=ચાલચલગત.

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉચકવા કહ્યું ? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ ? એ ક્યારે સુખી થયો ?

સાર--આપણે બીજાનાં દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨	કરી આતી	ચીસ=ખરાડા
ખોટા=જુઠા	ચપટી ચપટી=જરા જરા	સોડે=પીમળે
અમાની=સમજણ વ-	કડક=સખત	ફાટી જાય=દૂધ ને ચો-
ગરના.	કરડી=સખત; આકરી	ખા જુદા પડી જાય.
ધારે=માને	અંગારા=સળગતા કો-	ઉતરી જાય=બે સ્વાદ
ભૂત=મરી ગયા પછી	યલા	લાગે
કોઈ માણસનું પ્રેતરૂપ	ઉંઘો=અવળો	કસર=ખામી
થાય તે	ચોંટી=વળગી	જુગતીથી=તદબીરથી;
ઝોડઝપટથી=ભૂતના	મંદવાડ=રોગ	પુકિતથી
સપાટામાં આવવાથી	પ્રયોગ=અમુક સાધન	બિનાશવાળી=ભેજવા-
અરસામાં=દરમિઆ-	વડે કંઈ કરી બતા-	ળી; ફરડીવાળી
નમાં	વવું તે; અખતરો	
જીવ જમી આળ્યો=ચ-		

સવાલ--વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ?
 વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાને
 દાખલો આપો. કુસ્તીને પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે
 ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોંટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાંધવાથી
 રોગ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ સાચી સારો થાય છે ? પાપડ
 ખગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું ખગડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩	એકદમ	સજો=જીવાત; જીવડાં
નજરે પડે છે=દેખાય છે	મઠ=ચોટ	અદાવત=દુસ્મનાઈ;
એકાએક=એગિતું;	જીવ=જીવાત; જીવડાં	વેર.

ભુવૌ=ભૂત કાઢનાર	ચાળા=નિશાની	મંછાભૂત=મનની ઇચ્છા
ઉતાર=ભૂત પ્રેત વગેરે	મસાણું=મુઠાં દાટવા	એજ ભૂત
કાઢવા માટે માથે	ખાળવાની જગા	શંકા ડાકણુ=વહેમ
ઉનારેણું જે ધાન્ય	હુંહું=ડાળાં પાંદડાં	એજ ડાકણુ
વગેરે ચક્રે મૂકવામાં	વગરના ઉભેલા ઝાડનું	કહેવત=કહેતી
આવે છે તે	થડ	વશીકરણુ=વશ કરવાની
ભોપાળું=પોકળ; જુઠાણું	ધડકે છે=ધમકે છે.	વિદ્યા
ડાકણુ=ખરાબ નજરની	શેરખકોર=ખુમાર	શુકન=ધાયુ થવાના
સ્ત્રી; ભૂત ચપેલી સ્ત્રી	વીગત=વાત	ચિહ્ન
ચુડેલ	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત	અપશુકન=નહારા શુકન
	મંછા=ઇચ્છા	તપાસ=શોધ; ખોળ

સવાલ--ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ જડમૂળ-માંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુવા લોકો મૂઠ ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે ? બૈરાંઓ શા કારણથી ધુણે છે ? મસાણુ કાંડે બડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? સહેરમાં કે ગામમાં બડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણો સમજવો. વશીકરણુ એ શું છે ? શુકન શું છે ?

સાર--કોઇપણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે અને તેથી રોગ આવે છે.

સમજુતી--જોરથી પવન આવ્યો તેથી નળીડં ખસી ગયું, (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કનરં બસવા લાગ્યું; તેથી (ત્યાં ધણાં માણસો એકઠાં થયાં) ત્યાં ધણોજ ગડગડાટ

થયો તેમાં કોઈ માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો; એવી
ખોટી વાતને લોકો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે, અખો કહે છે કે
બાઈઓ વહેમની વાત એવી હાય છે.

પાઠ ૧૪.

તાગ=છેડો; અંત

અપાર=પાર વગરનું.

વાવાઝોડું=પવનનું તો-

જ્ઞાન

તૂટી પડશે=નીચે પડશે

કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ.

ચિરાધ=હાટી.

ભયંકર=બિહામણા

બનાવ=ખીના

અતિવૃદ્ધિ=ધણો વરસાદ

કરો=ખોર જેવાં પાણીનાં

બંધાયલાં ટીપાં

હિમ=ધણી ટાંઠ

ધરતીકંપ=જમીનનું

હાલવું.

જવાળામુખી=અળતા

મેંવાળો

આનંદકારી=ખુશકારક

મંદમંદ=ધીમે ધીમે

નિરંતર=હંમેશાં

માફક=અનુકૂળ

અદ્ભુત=નવાઈ જેવું

ચમત્કારી=નવાઈ જેવું

દીંગ=તાબુબ

દીંગ થઈ જઈએ છી

એ=અક્ષ કણું કરતી

નથી

છેવટ=આખર

અનંત=પાર વગરના

ઘોડા=મોટી છોળો

મોઝાં ઉતરી જાય છે=

ઘોટ થાય છે

છાયા=શીજો

સ્વપ્નાવશ=સ્વપ્ના

આવે એવી સ્થિતિ.

આત્મા=જીવ

ખોળીઆમાંથી=શરીર.

માંથી.

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે? તારા કેટલા છે? તારા
આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના? મોટા છે તો નાના શા
કારણથી દેખાય છે? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ? વીજળી શું છે?
ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા
શરીરમાં કયા કયા ચમત્કારી બનાવો બને છે? સ્વપ્નું એ શું છે?

પાઠ ૧૫.

સત્તા=બળ; શક્તિ.

વિસાતમાં=ગણતરીમાં

અમલ=હુકમ

ઈદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન

અને કર્મ થાય છે તે

(જેવી કે આંખ,
કાન, નાક, જીભ,
ચામડી, મોં, હાથ,
પગ, ઉપરથ, અંદા,
પહેલી પાંચ ચાનેંદ્રિય
અને બીજી પાંચ
કર્મેંદ્રિય કહેવાય છે)
અહ્યાંક=પૃથ્વીનો ગોળો.
સમર્થ=જેરાવર.
કાર્થો=કામ
ખાતરી=મરોસો

વ્યાપી=ફેલાએલો.
સર્વ શક્તિવાન=બધી
શક્તિવાળો; બધી
વાતે પુરો.
સર્વવ્યાપી=અધે ફેલાયલો.
સર્વશ=બધું જાણનાર.
આપોઆપ=પોતાની
મેળે.
અમુક=હરેક; ચોક્કસ
આધારે=આશરે.

હેતુ=મતલબ
ઋતુ=મોસમ.
નિયમસર=મુકરર કરેલી
વખતે
ન્યાયી=ઇનસાફી
દયાવાન=દયાળુ
ઔરોગ્ય=તંદુરસ્ત
સોસવું=ખમવું; વેઠવું.
પાપ=ઇશ્વરની આજ્ઞાથી
ઉલ્લટું કરવું તે

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી
થાય છે? કંદ્રિયો કેટલી જાનની છે અને કઇ કઇ? આ બધી
જગતની રચના કાણે થઇ છે? પરમેશ્વરને મોટા અને જેરાવર
શાથી સમજાશે? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વશ
શાથી કહેવાય છે? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કાણે
બાંધ્યા છે? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે? એ
નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ
તમે શાથી કહો છો, પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય? પાપ એટલે
શું? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું?

જવાબ—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વશ, સમર્થ,
ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭.

આગખોટ=વરાળથી

ચાલતું મોટું વહાણ

વિલાયત=ઇંગ્લાંડ

ખાસ=મુખ્ય

ખલાસી=વહાણ ચલાવનાર

એકંદર=કુલે

બરદરીએ=દરીઆની

અધવચે

મુસાફરી=સફર

ઢંકારવામાં=ચલાવવામાં.

સપાટી=ઉપલે ભાગ.

ખડક=પાણીમાં ઢંકાઇ

રહેલો પત્થર.

ગાખડું=મોટું કાણું.

કમાન=વહાણ કે આગ-

ખોટનો વડો અમ-

લદાર.

વીર=મહાદુર.

અવકાશ=વખત

ગડખડાટ=ખુમાટ; શોર-

બકાર

પડધમ=એક વાજાન;

ઢોલ.

તુતક=આગખોટનો આ-

ગલો ઉપલો ભાગ

દઢ મનથી=પાકા વિ-

ચારથી.

ખડખડાટ=ખડવાટ.

સાહસ=અવિચારી કામ

ડોલ=સહ ચલાવવાનો

થાંભલો

જળચર=પાણીમાં રહેનાર

ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય.

અમર=કાયમ; અચળ

યાદગીરી=નામના

કીર્તિસ્થાન=યાદગીરી

રહેવાને માટે ઉભો

કરેલો ચણતરનો

થાંભલો

સવાલ—આગખોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસો હતાં ?

નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું ? કમાને ને લશ્કરના

અમલદારે શું કર્યું ? કેટલાં બચ્યાં ? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો.

ખલાસી અને સિપાઇઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું ? એમનું નામ

અમર રાખવા માટે કાણે શું કરાવ્યું ?

જવાબ—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.

ફરતો=ઐગરદમ

કોટ=છોથી બાંધેલી ઉંચી

જાડી મજબુત દિવાલ

કાબેલ=હોશિયાર

મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ

કે સલાટ

સુલતાન=મુસલમાન

રાજા; બાદશાહ

અન્યતરેહનો=નવાહ
જેવો

દહાડાને અંતે=સાંજે

ચણતર=ચણવાનું કામ

બેદ=ધુપી વાત

હીકમત=યુક્તિ; તદબીર

બેઠકે=મુકામે

મલમ=મદુ

બેચક=નકી; જરૂર

આજીજી=કાલાવાલા

ઝારી=નાળચાવાળી

લોટી

મલમી=મદુગર; મંત્ર

મણુનાર

નિર્ભય=ભય વિનાનું

સ્થાન=ઠેકાણું

કબુલાત=વચન.

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું?

કોટ બધાંતો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો?

ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના મણુમાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું

કયું? માણેકનાથ કોણ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ કયાં છે?

પાઠ ૧૯

પ્રમાણિક=વાજખી રીતે

ચાલનાર

કંટાળો=તીરસ્કાર

નામું ઠામું=લેણદેણનો

હિસાબ

આડું અવળું=જુડું

વ્યાજવટાવ=વ્યાજી

વગેરે

વટાવ=નુકસાની લેવી

અથવા આપવી તે

દફતર=ચોપડા

ખિન્ન=દુઃખી; દીલગીર

સદબુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ

તત્કાળ=તરતજ

ફલાતો=ખુશ થતો

અબે=એ

બનીઆ=વાણીઆ

ચખબે=ચાલ

બતા=દેખાડ

કીધર=કયાં; કયે ઠેકાણે

આનાકાની=હા ના

ચાખુક=ચાખબે

ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ

જસકું=જેને

પાગળ=મૂર્ખ

કરતો હરતો=કારભારી

સાખ=આખર; વટ

સવાલ—જમનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ

શું? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની? પટેલનો હિસાબ કેવી

રીતે ગણ્યો? થોડીવાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો? તેનું પરિ-

ણામ શું આવ્યું? મીઝો વાણીઆને મકાને કેમ જતો રહ્યો?

ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની શાખ શાથી વધી ?
ગુમાસ્તાને કગાઇનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—કાઢીને પણ કમીને લેવાની દાનન રાખવી નહિ. કાઢની
મસ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.

ખરું કામ=વ્યાજખી કામ
છાતી ચલાવનાર=હિં-
મતવાન.
કાને=સાંભળવાને.
આર=ભરડાની નીચે
લોઢાની પાતળી સળી
હોય છે તે.
અણખનાવ=ખે ખનાવ
નકશો=ગામ કે દેશનો

ચીતરેલો નમુનો.

મસ્કરી=મજાક

દાખલો=હિસાબ.

નિંદા=કોઇનું જુકું ખો-
લવું તે

મોહું ઉતરી ગએલું=
ઝંખવાયલો

કસુર=વાંક; ખામી; ભૂલ

વાંકાવું=મેળ ન રાખવો

શરમ=માન; સહે

હાંસી=મજાક; મસ્કરી

છાપ=અસર

ચાહે=છે

ચાલ=રીતમાત; વર્ત-

ણ

કજીઓ=કંકાસ; ટંટો;

હિસાદ.

દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જયાનંદને જીવજીરામ યુનીલાલ અને મહેતાજીના

છોકરા સાથે અણખનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ?

જયાનંદનાં વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યો ?

સાર—હંમેશાં વાજખી રીતે ચાલવું. કાઢની પણ શરમ
રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.

વિક્રમાજીત=જીતાય ન-
હિ એવો વિક્રમ.
અજીત=જીતાય નહિ

એવો

મેવાડ=ઉદેપુર એ
રજપુતસ્તાનમાં છે

છંદ=નકારી ટેવ

વ્યવસ્થા=ખદોબસ્ત

પટાવતો=રાજ્યના મુખ્ય
સરદારો

હર મારવું=જીવ લેવો.

ધાવચ્ચવરાવનાર બાઈ	પીગજીયું=પેચું થયું;	બાળ=તપાસ; પત્નો.
હાથો=હક.	દયા આવી	રક્ષણ=સંભાળ.
રણુવાસ=રાણીઓને રહે	ધાતકી=કૂર; નિર્દય	જીવ્યું=જિંદગી
વાનીજગા; જનનાખાનું	વર્ણન=ખ્યાન; હકીકત	સાર્થક=સફળ.
યોજવા=કરવા	કદપાંત=ધણું રડવું	સર્વસ્વ=અધું.
બાળહા=બાળકને	કકળવું તે; રડારોળ	સપુરત=સોંપણ.
મારી નાખવું તે.	રાજભક્ત=વફાદાર	ચર્યાય=ફેલાય; પ્રસરે.
નિર્દોષ=ખીનચુનેગાર;	કઠણ હૈયું=દયા વગરનું	પરિણામ=ફળ; છેવટ
અપરાધ વિનાનો.	મન	હદવાળી=આખર કરી
દયાજનક=દયા ઉપજાવે	હજમ=વાળંદ	પન્નુ=એક જાતનું
એવા	આસરોગમદદ; સહાયતા	કીમતી રત્ન

સવાલ--વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાયું? ઉદેસીંગનો ખ્યાલ કેવી રીતે થયો? પન્નાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું?

સાર--આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણપૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨.

મલાકો=ધણા જિલ્લા	સુકાની=સુકાન ચણા.	અમવાના=ઉગરવાના
એબન્સ અને સંસ્થાન	વનાર	ધરાદો=મનસુઓ; વિચાર
મળીને થએલો ગવર્ન.	ગદલત=એપરવા.	નીમ્યો=નીમણક કીધી.
રના તાખાનો બાગ.	ખડક=પાણીમાં ઢંકા.	યુક્તિ=તદખીર; કળા;
સૈકો=સો વરસનો કાળ	એલો પત્થર.	હિકમત
	નિયં=નફી; નિરધાર	સંખ્યા=ગણતરી

માન્યરાખી=કબુલ કરી	રડવું આબ્યું.	છક=દિંગ; ચકિત
મોતને શરણે ગયા=મરી	ઉત્તર=જવાબ	હડસેલી મૂકયે=ધડકો
ગયા	કબુલ કર્યું=માન્યું	મારી ફેંકી દીધી
આજીજી=કાલાવાલા	સંસાર માંડયો નથી=	બધું=બાધ
રાહ=વાટ; વાર.	ઐરી પરણ્યો નથી.	ધર્મ=દરજ
શિર=માથું.	કોડ=હોંસ, ઉમંગ.	બધુધર્મ=બાધ તરીકેની
એકલદોકલ=એકલો	નિયમ=ઠરાવ	દરજ
ચિંતા=ચીકર; ધાસ્તી	બાઝી=વળગી	સહીસલામત=સુખરૂપ
છાતી ભરાઇ આવી=	આગ્રહ=હઠ; કાલાવાલા	યોજના=ગોઠવણ

સવાલ—જોવા ક્યાં છે ? જોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણ શાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કમાને શું યોજના ધડી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના બાઇને પકવાની શા માટે રજા આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—બાઇએએ એક બીજાપર હેત રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.	તોલે=અરોબરીમાં	ધણા
ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	અટ્ટેખો=ખીજનું સાંઢ	ગપો=જુઠી વાતો
શીખવાની નિશાળ.	જોઇ બજે એવો	દિનપરદિન=દરરોજ
ચિત્ર=છબી	સમાન=અરોબર	હરિદાસ=અરોબરી;
ઉપરના=ઉપલા.	કીર્તિ=આખર; માન	સ્પર્ધા
ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	કલંક=એમ; બટ્ટો	નકલ=ઉતારો; કોપી
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ	અનેક=એકથી વધારે;	બળિએલ=ખીજનું સાંઢ

જોષ મનમાં બને એવો	કુદ્યો=કુદપના કીધી;	કામ જણાઇ આવે
વખોડવું=ખોડ કાઢવી	ધાર્યો	ઠરાવ=નિશ્ચય.
વડાઇ=મોટાઇ; માન	ટાપુ=ખેટ.	ચિત્રકાર=ચિતારો.
જન્માષ્ટમી=શ્રાવણ વદ	બાળા=છોકરી.	બેદરકારી=બેપરવા
૮; ગોકળઆઠમ;	સાંખી=ખમી; સહન કરી	ઉત્તેજન=પ્રેરિ; મદદ
કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ.	શોભા=ખૂબ સુરતી	ઉત્તેજનદાખલ=ઉત્તેજન
અદેખાઈ=ધર્ષા; વેર	શાંત થયું=નિરાંત વળી	માટે.
પંચ=પાંચ અથવા તેથી	દશા=હાલ; હવાલ; વંશે	અભિપ્રાય=વિચાર; મત
વધારે માણસની મં-	રૂપરૂ=હજુર	નિરાશ=નાઉમેદ
ડળી; વાંધો પતાવનાર	પીંછી=ચીતરવાની કલમ	વિશે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે;
લવાદ	છુપી=છાની; ગુપ્ત	ઝંખવાણો પડીને
કળા=હુન્નર; કસબ	પીંછી છુપી ન રહે=	અદેખાઇનું મોં બાળો=
		અદેખાઇ ન કરો.

સવાલ--ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કાણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી જોઇ કાણ અદેખાઇ કરતું અને કાણ તેની બરોબરી કરવા માટે પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિજીવનની આખરેને કલંક લગાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખર્ચર ચોંટલી હતી ? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢ્યાં ? કોનું ચિત્ર સૌથી સારું હતું ? ઇનામ કોને મળ્યું ? એ ઇનામમાં કોને રૂપીઆ આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ?

સાર--જે પોતાનું બધું ચાહતા હોય તેમણે હંમેશાં ઠરિફાઇ કરતી પણ અદેખાઇ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.

સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ
 થએલો હોય તે.
 પ્રવાસે=મુસાફરીએ
 સંધ્યાકાળ=સાંજ
 નગર=શહેર
 સરકારવાડો=રાજકુટુંબને રહેવાની જગા
 વ્યઘ્ર=વાધ.
 ચર્મ=ચામડું
 વ્યાધચર્મ=વાધનું ચામડું.

આરામ=વિસામો
 રાજવાડો=રાજ કુટુંબને રહેવાની જગા.
 ભાન=સમજ; અક્ષભાગે=રસ્તે.
 બોચી=ગરદન
 એકાએક=એકચિતો;
 એકદમ
 ગરબડ=શૌર્યકાર
 સ્વામીજી=મુરખીજી
 મુકામ=વાસ.

પરંતુ=તોપણ.

ધમ્મરૂપાથી=પરમેશ્વરની મહેરબાનીથી
 સવાલ જવાબ=વાદ વિવાદ
 સંબંધ=બાબત; વિષે
 અત્રે=અહીંયા.
 સ્થિર=કાયમ, અચળ
 બેદ=તકાવત; ફેર; ફરક
 આસન=બેસવાનું સાધન
 રાતવાસો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ કીધો? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મજાળા શા કારણથી કહેતો હતો?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬.

નગરચર્યા=શહેરમાં ફરી
 લોકોની હાલત તપાસવી તે.
 વેશે=પોશાકથી.
 અચ્છે હો=સારા છો
 અએ=એ

તેરા ચલે=તાઈ ચાલે.
 માર ડાલીઓ=મારી નાખજો.
 પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો બોધ કરનાર
 ઉપદેશ=બોધ; શિખામણ,

બાષણ=વ્યાખ્યાન
 પુરાણી=ધમ્મરૂપા સંબંધી વાત વાંચનાર.
 કથા=ધમ્મરૂપા સંબંધી વારતા
 પુલાયો=મગર થયો.
 વાણી=બોલ

રેસ=લહેજત; સ્વાદ
 શ્રેતા=કથા સાંભળનાર
 આંશુ ધારા વહે છે=
 રડે છે

ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આ-
 રથાવાળાં

દામળ=નાશુક

શીકાં પડી ગયાં=ઝાંખા
 પડ્યાં; મોં ઉતરી
 ગયું; ઉદાસ થયાં
 વતન=નગીર
 હક=નાલકી; દાવો
 દસ્તાવેજ=ખત; લખત
 નગીર=ઇનામમાં મળેલી
 જમીન

જપત=કળજ
 બંદેનવાજ=ગરીબપર
 મહેરબાની રાખનાર
 તાંબાપતરાં=તાંબ્રપત્ર
 પ્રસન્ન=ખુશ
 કાયમ કરી આપ્યું=બ-
 હાલ રાખ્યું; મંજુર
 કીધું; કબુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું?
 રાજાએ નગરચર્યા આ માટે જોવી જોઇએ? રાજાએ દેસાઇની
 નગીર આ માટે કબુલ રાખી? પુરાણી શાથી પુલાયો? પાછળથી
 પુરાણી ફિક્કો કેમ પડ્યો?

જવાબ—રાજાએ—અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા
 જોવી જોઇએ.

પાઠ ૨૮

જિંદગી સુધી=મરતાં
 સુધી

સોદો=માલ
 બટકતો=રખડતો
 આવ=કિંમત; મૂલ

રકઝક=તકરાર
 મજબ=મુસાફરી
 હેરાન=દુઃખી

ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે
 બંદર=નદી કે દરીઆ
 કિનારે આવેલું શહેર
 કે જ્યાંથી ધણો માલ
 આવ જાય તે
 રાન=જંગલ
 પડપુછ=તપાસ
 મફત=વગર પૈસે
 ટંગાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૨૯.

સોદાગર=વેપારી
 લાગલુંજ=તરતજ
 તાલ=દાવ; લાગ
 જિલાતો=ખમાતો; વે-
 ઠાતો
 ગરાસીઓ=ઇનામી જ-
 મીનવાળો રજપુત
 કરગરીને=કાલાવાલા ક-

રીને; આજીજી કરીને	સિંધુ=દરીઓ	અંતરમાં=મનમાં
પછડાયા=અફળાયા	સમાય=સમાવેશ થાય	જામે=ફેલાય; થાય
અતિશય=અણુજ	પૂર્ણ=પૂરું	જગદીશે=પરમેશ્વરે
લોભે લક્ષણ જાય=લો-	નવ=નહિ	કરણા=મહેરખાની
મ કરવાથી આખર	તુમિ=સંતોષ	ઘટતું=લાયક
જાય	તણી=ની' એ છટ્ટી	છટું=સીલકમાંનું
સરિતા=નદી	વિભક્તિનો પ્રલય છે.	પાસનું=પાસેનું
નીર=પાણી	આશ=આશા	ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—ઘણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં ભળે છે; તો-
પણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે
તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે તો તે
દસની ઉમેદ રાખે છે. જોને જ લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેર-
ખાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં-
ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કાણુ ઝોળખતું હતું ? લોભીઆએ
ખીન્જ ગામથી માત્ર લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કીધો ? નાળિયેર
માટે એ ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા ? લોભીઓ
શાથી મરી ગયો ?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૦	રાજધાની=રાજને રહે-	શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર
પ્રતાપરાણો=મેવાડનો	વાનું ચહેર	શરણુ=તાબે
રાજ	તળેડી=પહાડના મૂળ	ખેદ=દલગીરી; અફસોસ
અસલ=જુની	આગળની જગા	કુળ=વંશ; ઓલાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી
 પથુ=આધા; નિયમ
 પુરતાં=જોઈએ તેટલાં
 સાધન=સાહિત્ય
 આરંભી=શરૂ કરી
 પરાક્રમ=બહાદુરી
 સેના=બંકર; ફાજ
 તબવીબ=તપાસ
 છુપે છુપે=છાને છાને
 તૂટી પડતો=એકદમ
 હલ્લો કરતો
 ખૂટતાં=ઓછા થતાં
 ગુફા=અખોલ
 ખાસ્તી=પીકર

ટળવળતાં=ટળવળાટ
 કરતાં
 બાણ્ડું=જમવા માટે
 પીરસેલી થાળી
 ધીરજ=સખુરી; ક્ષાંતિ
 દુઃખની અંદર=દુઃખને
 વખતે; દુઃખમાં
 જમ્મસ=છુપી તપાસ
 રાખનાર; ખાતમીદાર
 ઠાઠ=મપકો
 જળવી=સાયવી
 હરજીને=ઓઢા
 લહાણું=કંઈ વહેંચવું તે
 ધન્ય=શાખાશ

અંચકાર=પુસ્તક ખના-
 વનાર
 દોલત=પુંજી
 ખાનદાની=ઉંચા કુળની
 તંગી=તંગાસ; ખોટ
 નિભાવ=ટકાવ
 ખાતરી=ભરોસો
 સોગન=કસમ
 સ્વતંત્ર=છુટો
 દેહ મૂક્યો=મરી ગયો
 દેશદાઝ=દેશ લાગણી
 સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના ખની ?
 ઉદેશીય ક્યાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડ્યું ? એ
 દુઃખો એણે શા માટે વેઠ્યાં ? ઉદેપુર કાણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ ખીજ
 દેશ જવાને શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કાણે મદદ કરી
 અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ કર્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી
 વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ
 થયો ? બામાશાને શા માટે શાખાશી થટે છે ?

સાર—પોતાના કુળની આખર સાચવવા માટે ગમે તેટલું
 દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું. પણ આખર જ્યાં દેવી નહિ,

પાઠ ૩૨

નિયમસર=નિયમ પ્ર-
માણે

વખતસર=વખત પ્રમાણે

ચઢતી=આપ્તાડી

આધાર=આશરો

ગોંટાળે=ગરબડ

પ્રયત્ન=ધણી મહેનત

આરંભવું=શરૂ કરવું.

ખસેલ=હરકત

કરાવેલા=નક્કી કરેલા

અમુક=ચોક્કસ

નડતર=અડચણ

મુદત=રખત

કાળજી=ખંત; ચેતક

ભંગ થાય=તૂટે

ગેરહાજર=હાજર નહિને

બહાનાં=ઓઠાં

મુસ્કેલી=અડચણ

અણગમતી=નાપસંદ

બાબતો=વિષયો

કીમતી=અમૂલ્ય

નિયમિતપણે=મુકરર કરે-

લા નિયમ પ્રમાણે

આરામ=વિસામો

કોશીશ=યત્ન; મહેનત

ઉધું વળે=બગડે; ખરાબ

થાય

વહેવાર=કામકાજ

ઘંટરાજી=ગુસ્સો; કરડી

નજર

અમૂલ્ય=ધણી કીમતી

વર્તવાની=ચાલવાની

અગત્ય=જરૂર

કળવણી લીધાથી=વિદ્યા

બણવાથી.

સસ્તાં=સોંધાં

અસુરા=મોડા

રાહ=વાટ

સવાલ—પોપણુ તથા ચઢતીનો આધાર શાનાપર છે ? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય ? બીજી કામ ક્યારે શરૂ કરવું ? વાચક પ્રમાણે કામ પૂરું કરવા માટે આપણે શું કરવું ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ ? આપણે નિશ જે મોડા જમ્યાં તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરું, અને થાય તો તે શી રીતે ? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય ? નિયમ પ્રમાણે

વતવાની જરૂર શાથી જાણવામાં આવી ? શરમ બરેલું ક્યારે કહેવાય ?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨

તઃષ્ઠ્ય=શુવાન

તેવી

માજી=શુના

દાઝ=લાંગણી; દયા

અટકાવ=આધ

સ્વર્ગવાસ થયો=શુબરી

પરીક્ષા=તોલ

છૂટ=રજા

ગયા.

નૈઃકાશાન્ન=વહાણ ચલા-

પંથ=ધર્મનો માર્ગ

સંતાન=છોકરાં

વવાની કળા

દેવલોક પામ્યા=શુબરી

હયાત=જીવતા

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર

ગયા

મમતી=પોતાની મરજી

સંપ્રદાય=ધર્મના માર્ગ;

પ્રાર્થના=માગણી

પ્રમાણે ચાલનાર

પંથ

પ્રસિદ્ધ=જાણીતા

પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન

મરદાની=પુરુષને શોભે

સત્તાહકાર=સલાહ

આપનારી શાળા

આપનાર

પડે=પોતે

જગજાહેર=પ્રખ્યાત

સવાલ—હિંદના માજી શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતો એલેકઝાંડાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માજી શહેનશાહમાં કંઈ કંઈ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લસ્કરી સિપાઈના શાંધર્થ છે એ માજી શહેનશાહ કયા કારણથી જાણતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજાહેર છે ?

સાર—આપણી પાસે બધી દોલત તથા જગીરો હોય તોપણ મોજમજ ને આજસમાં વખત ગુમાવવો નાહ.

પાઠ ૩૩

દોષ=ગુનો; વાંક

પ્રશ્ન=સવાલ

હીંગણા=ખટકો

ખોડ=ખાંપણ; ખામી

કાયર=હેરાન

ચરવો=એડાળ; કદરવો

આતુર=મજાવાળો

મુખાન્ન=એવકુદાષ

શેખી=પતરાબ	મુગો=જેનાથી મોઢે	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
અન્યાય=ઝેરઘનસાહ	ખોલાય નહિ તે	રચના=ખનાવટ
લંગડો=પગે ખોડવાળો	અવયવો=ભાગો	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
ખાડો=જેની આંખની	ચલણુ=સત્તા	રૂપ=દેખાવ
કીકી ત્રાંસી હોય તે	ખોડખાંપણુ=એળ	

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી? કેશવલાલને શું દાખલો ખતાવ્યો? મોતીલાલે શું કહ્યું? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો? ખોડખાંપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો. કંઈ વાતમાં શરમાવું અને કંઈ વાતમાં ન શરમાવું?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઈ કોની મસ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪	શૃળી=ફાંસી	નામીયા
વિનોદી=આનંદી	વિદાય કર્યા=પાછા	ખડકી=ગોઠવી
મૂળ=અસલ; પહેલાં	કાઢ્યા	ખંદેનવાળ=ગરીબપર
હાજરજવાબી=વિચાર	જહાંપનાહ=દુનિયાતું	મહેગ્યાની રાખનાર
કરી તરતજ જવાબ	રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ	એઅદખી=અવિવેક
આપે એવો	નામદાર=પ્રખ્યાત	સડક=દિંગ; છક

સવાલ--અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજબી હુકમ કરતો? ખીરખલ ને હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવાવતો? પાદશાહે એક દિવસ શું

હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? ખીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂળી
જેવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કમ કમ ધાતુની
શૂળી જોઈ ? તે જોઈ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? ખીરબલે શું જવાબ
દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ?

સાર—દરેક માણસે સમયસચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ઉપ,

કાનડી=કાનકાના રહે-
વાસી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-
વાસી

ગુજરાતી=ગુજરાતના
રહેવાસી

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-
વાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના
રહેવાસી

શીઆ { મુસલમાની
સુન્ની } ધર્મના પંથ છે

ચહેરો=મોંનો સડકો;
શિકલ

પહેરવેશ=પોશાક

રીતરિવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતા.

વર્ણ=જાત

ચોટલી=શિખા

ગુલકા=લટીઆ

સાફ=આખું; બધું.

ચોરણો=પગે બેસતો
અને જાંઘેથી પહોળો
લેધો.

કંમર=કેડ

બેટ=કેડથી પગ સુધી
લટકતું લુગડું વીટા-

ળવું તે
છમર=સાંકડા પાય-
યાનો લેધો

ધાધરો=ફરતો ઘેરવાળો
ચણીઆ

ઝોઢણું=છોકરીનું પહે-
રવાનું લુગડું

લાજ કાઢે છે=માથાપર
ઝોઢેલો છેડો મોઢાપર
લાવે છે

સુરવાસ=પાટલુન

સદરો=ટુંકી બાહેતું
મોટું પહેરણ

કસ્તી=પારસી ભોકો

ઊનની વણેલી દોરી
કંમરપર બાંધે છે તે;
જનોઈ

નાતબહાર=ખીજનાતમાં
રિવાજ=ધારો.

હાથેવાળે=વર કન્યાના
હાથે હાથ મેળવીને.

ખાંડું=કન્યાને માંડવે.

વરરાજ ન જતાં બે
ધારવાળી તરવાર મોક-
લવામાં આવે છે તે.

વિધવા=જેનો ધણી મરી
ગયો હોય તે; રાંડેલી.

હલકી વણી=નીચ જતો;
(કોળી, દુબળા વગેરે)

છૂટ=રજા; પરવાનગી
છૂટ હોય છે=આધ
હોતો નથી
આધ=હરકત; અડચણ

શબ=મુડકું
સગડી=ભરતુ; પારસીના
મુડકાં મૂકવાનો કુવો
બોલી=ભાષા

રોટી=રોટલી
ભાકર=રોટલી
માટી=માંસ
ભાકર=રોટલી

સવાલ-મુંબઈ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી ક્યાં ક્યાં લોકની છે ?
હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી
શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણ જાતો ઓળખ-
વાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરા-
તમાં ક્યાં લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે
જાતનાં ઐરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો
અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૬.
વિશ્વામિત્ર=ગાંધી રાજ-
ના પુત્ર; સપ્ત ઋષિ-
માંના એક
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ
જાણીતાં=પ્રખ્યાત
કુળગુરુ=રાજગૌર; પુરો
મૃગયા=શિકાર [હિત
આશ્રમ=મઠ
આવકાર=આદરમાન

વાનીનું=વસ્તુનું
કામધેનુ=મનમાં ધારેલી
વસ્તુ આપનાર ગાય.
માગણી=માગું
ખળાકારે=જોર જીલ-
મથી.
અગણિત=ધણાજી
વીર=યોદ્ધા
તપોખળ=તપ વડે જો
શક્તિ મળે છે તે

રાજખળ=રાજ વડે જો
શક્તિ મળે છે તે
વિસાત=ગણતરી
પદવી=ઓદ્દો.
રાજપાટ=રાજગાદી
ભારે તપ=ધણી તપશ્ચર્યા
બૂલથાપ=બૂલાવો
ભંગ=નાશ
અહર્ષિ=આદ્ય ઋષિ
થયો હોય તે.

શબર્પિ=રાજાએ માન્ય	એવી વસ્તુ છે કે શક્તિ.	ધિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકા-
કરેલા ઋષિ	(એ આઠ પ્રકારની	મ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)
નિર્મળ=ચોક્કસ	મળ્યાય છે (અણિમા,	
સિદ્ધિ=મેળવવાને મુશ્કેલ	મહિમા, ગરિમા, બ.	

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કાણુ હતો ? એ ઋષિ થી રીતે થયા ?
વિશ્વામિત્રને કય પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઇ અને શા ઉપરથી ?
વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.
(૨) જેનામાં કોઈ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૭.

ખસેડવા=દૂર કરવા	ઈજનેર=ખાંધકામ જા.	બેશક=નક્કી
વિદ્ય=હરકત; અડચણ	જુનાર.	સીધી=હબ્બસી નામે એક
કામ હાથ પર લે છે=કામ	સંયોગીભૂમિ=એ મોટા	જાતના લોક
ની સરખાત કરે છે	જમીનના ભાગને સાં-	તોડ=નિકાલ; ચુકાદો
કાયર=નાહિંમતવાન.	ધનારો જમીનનો	ફેડયાં=દૂર કીધાં
અમર=મરે નહિ એવું;	સાંકડો ભાગ	તરીકે=મણીને; માલીને.
પરવા=દરકાર [કાયમ	પાધરાં=સીધાં.	અમર=અથવા
આગ્રહ=મંડ્યા રહેતું ને;	નહેર=નદીમાંથી પાણી	ગુલામગીરી=જબરજ.
ફરી ફરીને કરવું તે	લઇ જવા માટે જો.	સ્તીથી ગુલામ કરવા-
હાર મારીશ=જીવતો	દેલો ખાડો	નો રિવાજ.
મારી નાખીશ.	જાતી=હિંમત	સફળ થયો=પાર પડ્યો.
ફાંસ=યુરોપ ખંડની	મહાભારત=વધુ કઠણ	એક સામઠા=એકદમ.
પશ્ચિમમાં એક દેશ છે	ખ્યાલ=વિચાર	ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
		ચાકર

સવાણ—ખાણો તથા હિંમનવાન કોને કહેવો ? કયા કયા માણસો હિંમતવાન થઈ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યા ? તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઈ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પૂરું થતાં સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ૩૮.

પટરાણી=રાજની મુખ્ય
રાણી
કાં=કેમ
પરોવાયું=લાગ્યું
ચાતક } એક જાતનાં
ચકવો } પક્ષી
પ્રતિદિન=દરરોજ
ખર=ગધેડો.
ધ્રુવડ=એક જાતનું પક્ષી
(એનો દેખાવ ધણો
હદરપો હોય છે. એ-
નાથી દિવસે દેખાતું
નથી)
નિજ=પોતાનો
વાસ=રહેઠાણ (કામ
નિજવાસ=પોતાનો મુ-
હરાયો=હરામનો; પાર-

કાનો
વતન=જાગીર
જતન=રક્ષણ
ગુજમાં=ગજવામાં
દી=દિવસ.
બે=ખીક; બો
આકળા=ગામરા
શેતરંજ=ખુદ્દિબળની
રમત
દીનોનાથ=ગરીબનો
ધણી; પરમેશ્વર
પટ=કકડો; દાવખેલ.
લહાવો=ઓરીઓ
શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું
દુઃખ પડશે તેવો તેનો
છલાજ થશે
જુદ=ચુદ; લડાઈ.
હડ=હડ; આડાઈ.

દાવો=હક
રણવાસ=જનનાખાનું
રણસંગ્રામ=લડાઈ; જુદ
સિંહણ=સિંહની માદા
પાણી=બળ; જોર
બાણી=તીર
ચોટ=દાવ
ભાગ્યે=જવસ્થા: કવચિત
કાચી=ઓછી; થોડી.
ખીલાને જોરેજ=ધણીની
ફંદથી
પક્ષોટાવું=અનુભવ લેવો
વિધા=કુજર; કળા
ખાળો=અટકાવ
હારે=સાથે
જશ=કીર્તિ; આખર
કાળજાં ફાડશે=પેટમાં
ધારકો પડશે.
જમી=મટી; દૂર થઈ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ના હોય ? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું પાદવિવાદ થયા ?

સાર—ધનિઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૪૦.

છાંટાએ=જરાપણ.

ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર

હજુરી=પાસે રહેનાર
નોકર

ઉંચે જીડવાના સાંચા=

બહુન.

આતુરતા=ઈતેજરી

હોજ=પાણીની મોટી
રાંકી

પ્રતિબિંબ=કાચ કે પા-

ણીમાં દેખાતી સામી

છમી

જગીર=કામના બદલા-
માં મળેલી જમીન.

સવાલ—અક્કલબાજખાંમાં અક્કલ કેટલી હતી ? એની અક્કલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય સારે તાબાના માણસોએ સમયસૂક્તા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૧.

મધરાત=વચલી રાત;

રાતના બાર વાગતાને
વખત

ફેરણી=ચોકી; ફેરી; રોન

ધાંટા=બૂમ

ફડાફડ=ફડફડ

બંબાવાળા=બંબો રા-
ખનાર.

નીસરણી=સીડી

માંડીને=ગોઠરીને

પથારી=બિઠાનું

ફંધ મચ્છુ મળામ.

તાબે વા=ચોકળી હવા

જગૃતિ=જાન; શુદ્ધિ

લાગ=દાવ; વગ

વાડાની ભીંત=વડો

પાધરોજ=તરતજ.

હડસેભો=ધડકો

ધૂજતાં=કાંપતાં.

ફેરા=આંટા; ચક્કર

છાતીવાળા=હિંમતવાન

અણીશુદ્ધ=વગર ધૂળએ

જોખમ=સંકટ

સંદ=કપડાંની નળી.

આંકડી=એંચીને પાડ-

વાનુ ઓજાર

ગોટાળો=હરકત

ઓલવાઈ=બુઝાઈ

સવાલ—રાત્રે સિપાઈઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કયું ? સુધારના ભાઈબધે કેટલાં માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા ?

સાર—મિત્રને આકૃતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.

મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી
(ખરૂં પાણી નહિ પણ
હવાના તપવાથી દે-
ખાતું પાણી)

કરડા=સખત

પાંધર=સપાટ

પ્રદેશ=મોટો દેશ

વિચિત્ર=તરેહવાર

દેખાવ=ભાસ
આખેહુખ=મૂળને પુરે-
પુરો મળતો.

ભર ઉનાળામાં=ફાગણ
ચૈત્રમાં

ભાસ=દેખાવ

ખારાધેડ=એ વીરમ-

ગામની પાસે ગામ

છે. (અહીં વરાગડું

મીઠું પાકે છે)

માહીતગાર=જાણીતા

મિનારા=ખુરજ.

ધુમટ=અધંગોળ શિ-

ખરવાળુ ઢાંકણ; છ-

ત્રીના ઉપલા ભાગ

જેવો દેખાવ

બોમીઓ=જાણીતો

ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંગ

પ્રવાસી=મુસાફર.

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી લોકો કેમ જુલાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયાં કયાં દેખાય છે અને કયારે દેખાય છે.

સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે,

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઇ

ગુફા=અખોલ

કોહલું=ફાડી ખાનાર

જનાવર

સૂત્રી આબ્યો=માલમ

પડ્યો

આંતર્યો=ધેર્યો; કપજે

કર્યો

માથાથી પગ સુધી=

ધણીજ

ઝાળ=ગુરસો; કોષ

લાલચોળ=રાતા

નાલાયક=અદમાસ.

અઅધડી=હમણાં ને

હમણાં

કુમ્ભ=નાનો કુવો

ડોકીયું=ડોકું.

ગર્જના=ગડગડાટ

ધોસ=સામો અવાજ

આથ બીડવી=સામા

થવું.

પાણી ભરે છે=હિસામ

માં નથી; ઉતરતું છે.

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથવા પશુઓએ મળી શું વિચાર કર્યો ? કોહલાએ શું યુક્તિ વાપરી ?

સાર—(૧) ખુદ્દિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શોરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૪

નળ=લોહા કે ચિતાઇ

માટીના ભુંગળાં.

જન્મારામાં=જિંદગીમાં

ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે

ટાંકી=હોજ

જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ

તીકમ=સખત જમીન

ખોદવાનું ઝોળર.

એની એકધાર કોદા-

ળી જોડી ને બીજી

ચંકવાકારની હોય છે.

છીણી=ધાતુ કાપવાનું

ધારવાળું લોહાનું

ઝોળર. લાકડા ફાડ-

વાના કામમાં પણ

આવે છે.

પેચ=આંટો

સકાવો=કોક; ચકલી

ટોડી=નળની ખોલી

દડદડ=ધડધડ

સુધરાઇ ખાતું=મ્યુનિ-

સિપાલિટી

જંગી=ધણી મોટી

સગવડ=જોગવાઇ

વરાળચંત્ર=વરાળથી

ચાલતો સંચો.

જોડાણ=સંધાણ

આગ=લાહ

જમાનો=જાંખો વખત

ખોધ=ખાન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં વીહું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ?
એ ગાંડીઓ ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડણ શી રીતે
કરે છે તે સમજવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ
આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું ?

સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઈએથી આવે
છે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી પદાર્થોમાં
સરખી સપાટીમાં રહેવાના ગુણ છે.

પાઠ ૪૫

તંદુરસ્તી=સુખાકારી;
આરોગ્યતા

મન્યજન=મન્યુત
બિમારી=રોગ; વ્યાધિ
મરડો=પેટમાં દુઃખીને

ઝાડો થવાનો રોગ
સંધરણી=વારે વારે
ઝાડાનો થવાનો રોગ.

અભાવ=અશ્ય; અ-
પ્રીતિ

વિદાય થયા=ગયા

મધરં મધુરં=જરા જરા

શોખ=ધૃચ્છા; પ્રીતિ

પ્રુલાસો=સમાધાન

ખાટલે પડેલા=માંદા;

બિમાર

લાગણી=દાઝ; દયા

ચાંપતા=તરત; લા-

ગલા

કાસળ=મૂળ; જડ

ભર=ગીચ; ધણી

ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે

કોહવડાવવાની જગા

જનજન=સંડાસ

થાળું=મથાળું; કુવાના

ઉપર છોખંધ ઢાળ

પડતું બાંધેલું હોય

છે તે

ગંદકી=ગોજવાડ

મરી=ઉતરી

જંતુ=નાના જીવડાં

કોઢ=ઢોર બાંધવાની

જગા

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની
મારફત તપાસ કરાવી ? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પિડાતા
હતા ? સાહેબે એ શાથી જણ્યું ? ગામમાં રોગનું મૂળ કારણ શું
હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ જો પાણી તે બાબત શું શું
હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કંવાની કેટલી ને કષ્ટ કષ્ટ રીત છે ?

દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બલામણુ કરી? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ? હોય તો દાખલો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.

વર્તણુક=ચાલચલગત
પ્રમુખપદ=સમાના ઉપ-
રીની જગા
હજુર=આગળ
રણુ=મોણુદ
પરવડતી=અનુકૂળ
આવતી
તસ્દી=મહેનત

વૈતરૂં=સખત મજુરી
મીઠું મરચું બભરાવીને=
વાત વધારીને
સુર્ગંધ=સારીવાસ; ખુશબો
દુર્ગંધ=નઠારીવાસ; બદબો
ધોર=બિહામણી
ગાંડાપણુ=ગાંડપણુ;
મુખાંધ
પોષણુ=ગુજરાન

નબીએ=ટકીએ
આવેશ=ક્રોધ
અસર=લાગણી
ટટાર થયા=અસહ
સ્થિતિમાં આવ્યા
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
મનમહેનત=શરીરની
મહેનત
નિભાવ=ગુજરા

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જવાબ પાઠ ૬.)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદપર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮.

દેલવાડા=દેવળવાડા;
આપ્ત પર્વત ઉપર ન

દહેરાનો ભાગ
પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા
કુંભારીઆ=એ આરામુર

પર્વત ઉપર છે.
પાલિતાણા=કાઠિઆ-
વાડમાં શેત્રુંજ પર્વ

ત પસે શહેર છે.
ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
મોટો પર્વત છે.
રણિઆમણાં=સુંદર
જૈન=શ્રાવક
પરધર્મ=ખીજો ધર્મ
ખાંધણી=ખાંધકામ
નકશી=કોતરકામ;
કોતરણી
સુગમ=સહેલું; સુતર
માઝાલ=પોણે; ગાઉ
વાહનો=ગાડી ધોડા
વગેરે ખેસવાનાં સાધનો
છાવણી=લશ્કરનો મુકામ
રમણિય=સુંદર
આરસપહાણુ=સંગેમર-
મર; એક જાતનો
ચળકતો પથર
અણુહીલવાડ=પાટણ; એ
સંસ્કૃતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર
હતું. એ વંતરાજ
ચાવડાએ ઇ. સ.
૭૪૬માં અણુહીલ
ભરવાડના નામથી
વસાવ્યું હતું.
શિખર=ટાચ
આદિનાથ=જૈન ધર્મ
સ્થાપનાર પહેલા
તીર્થંકર
કામેલ=હોશિયાર
કોતરણી=કોતરકામ;
નકશા
રોજ=એક દિવસનો
પગાર.
શોભા=દેખાવ
દેરાણી=દીયરની વહુ
જેઠાણી=જેઠની વહુ;
વરના મોટાભાઈની
વહુ

ધ્યાન ખેંચે=મોહ પ-
માડે; અનર્થખ કરે
ગભારો=દેવળના જે
ધુમટવાળા ભાગમાં
મૂર્તિ હોય છે તે
દેરાસર=દહેર
ખારીક=ગ્રીષ્મ
ખીણું=છાપ
સભા મંડપ=દહેરાની
અંદરનો આગલો
વિશાળ ભાગ
નેમિનાથ=જૈન ધર્મના
૨૨ મા તીર્થંકર
વિસ્મય=અન્યથા;
નવાઈ
નિજીવ=જીવ વગરની
પ્રવીણુ=હોશિયાર
રાણુકપુર=એ રજપુત-
રતાનમાં છે.

સવાલ—કયા લોકોને ધર્મ પર આસ્થા ધણી છે? કયા લોકો
ધર્મના કામમાં પુજળ પૈસા ખરચે છે? જૈન લોકોનાં જેવા લા-
યક દહેગં કયાં છે? આપુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય? રાણુકપુર

કયાં છે? વિમળજ્ઞા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝોળખાવો. એમણે કયાં દહેરાં બાંધ્યાં? સરસ દહેરાં કયાં છે? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણુવા લાયક છે? જેઓએ એ દહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે?

સાર--ધર્મના કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦

પરાક્રમી=સમર્થ; જે-

રાવર; શૂરવીર

પરદુઃખભંજન=પારકાનું

દુઃખ કાપનાર

શીખી=મોજી

ઉદાર=મોટા મનનો

શ્લોક=છંદ; જે કે ચાર

ચરણની કવિતા.

સ્મરણશક્તિ=યાદદારતી

ક્રમાશી=પેદાસ; રળતર

મતલબ=સાર

વડવા=આપદાદા

ઉછીનું=વગર બાળે

થોડી મુદત માટે

ધીરેલું નાણું

પુરાવો=સાખીતી

બનાવટી=ખોટા

સ્તબ્ધ=દિંગ; ચક્રિત

સાખીત=ખરું

પ્રપંચ=તરકટ

શિરામણુ=નાસ્તો

હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ

લેતી વખત બોલે છે તે

રાજવહીવટ=રાજકાર-

બાર

વૈદકજ્ઞાન=રોગ પાર

ખવા તેના ઝોસડ

કરવા વગેરે સંબંધી
જે વિદ્યા તે

ડાંગ=જડી મજબુત

લાકડી

ઉગામી=ઉથાપી

પાંહે=પાસે

નીયા=ધન-સાફ

ફાંહી=ફાંસી; શૂળી

હાનિ=અગાડ; નુકસાન

હાચે હાચું=ખરેખરું

કારે=કયારે

અમૃત બરાબર=ગુણ

કારી

સવાલ--ભોળ રાજ કયા વંશના? એ વિક્રમ પછી થયા કે

પહેલાં? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો? ભોજરાજ

જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયો? ભોજરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે?

એની સભાના પાંડિતોએ શો પ્રપંચ કર્યો? એ પાંડિતોના માથાનો

કાણુ મળ્યે ? તેણે શું કીધું ? રાજ્યે તેને કેટલું ધનામ આપ્યું ?
ભોજરાજ નગરચર્યા જોવા કેન નીકળતો હતો ? ભોજરાજ સાથી
ખુશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું. (૨)
ગરીબોના ઉપર ઢ્યા રાખવી.

પાઠ પર	સંયો	વાઢકાપતું=નસ્તરતું
તાણુ=તંગાસ	નર્યા=નિરોગી; રોગ	ગુણુદોષ=દાયદા ગેર
ભિનાશ=ભેજ	વગરના	દાયદા
પુરણી=પુરાણ	પહેલું સુખ તે જાતે	આપખ=ઓસડ; દવા
કારીગર=કામ કરનાર	નર્યા=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખીણુમાંથી
ધમણુ=વા ટુંકવાનો	જાતે નિરોગી	ખોદી કાઢેલો પદાર્થ

(જે પદાર્થ ભોંયમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ
પદાર્થ કહેવાય છે-)

ખજનો=ભંડાર	ણુસ	આખાદ=સુખી
સદગૃહસ્થ=સારો મા-	તરીકે=માફક; પેઠે.	

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ? ગામમાં
કોની ધણી જરૂર પડે ?

પાઠ પર.	લ્યાગ=છોડવું તે	વાનો તથા વહાણુ
નામાંકિત=પ્રખ્યાત	ભયંકર=પળાય નહિ	હંકારવાનો ધંધો
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હી-	એવી; સખત	કરનાર
ની પાસે હતું	પ્રતિજ્ઞા=આધ્યા; પથ	કાંતિ=ખૂનસુરતી
પેઢી=ઓલાદ; વંશ	રૂપવાન=ખૂનસુરત	પાંડવ=પાંડુ રાજાના
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ	માછી=માછલા પકડ.	છોકરા

યોજનગંધા=સત્યવતી;	ગંભીર=ધણી બારે	કોલ=ચયન
વ્યાસની માતા	ભયાનક=પાળી ન શકાય	કૌરવ=કુરુરાજના કુળમાં
ઉત્કંઠા=આતુરતા	અહ્મચારી=કુંવા [તેવી.	ઉત્પન્ન થએલા;
માયું=માંગણી	રા રહેવાનું વ્રત પાળનાર	ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ? શંતનુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી તેનું શું નામ પડ્યું ? અને શા કારણથી ? શંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા ? બિષ્મે પતાને માટે કેવી કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?

સાર—માયાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ પર	જવાહીર	મરણીઆ=મરવાની દર
સોમનાથ=પ્રભાસપાણી	નટ=નાચ કરનાર	કાર વગરના
અફઘાનિસ્તાન=અફઘા-	નૃત્ય=નાચ	પુનરેજી=કતલ
ધાન લોકનો દેશ	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ
ગીજની=અફઘાનિસ્તા-	ખંડન કરવું=ભાંગવું	કપર=ઘેર
નનું મુખ્ય શહેર	પંજબ=પાંચ નદી વ-	વિસારે પડ્યાં=મૂલી ગયાં
ધરદામી=મુસલમાની	એનો મુલક	આગ્રા=હિંદુસ્તાનમાં
વેરાન=ઉજ્જૈન	જમાવ્યું=એકઠું કર્યું.	જમના નદી, પર
દ્રવ્ય=પૈસા	કૂચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	શહેર છે.
મંદિર=દેવળ	રણુ=રેતીનું મેદાન	ચાલુક્ય=સોલંકી
રતન=હીરા, મોતી, મા-	જંગી=તોપની બારી	અધાપિ=આજ પણ
જોક વગેરે કીમતી	તાકાત=બળ; જોર	પણુ=બાધા

સવાલ—મહમદ ગીજની ક્યાંનો પાદશાહ ? તેણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ધરાદો શું હતો ? સોમનાથ મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઈ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસો ન લેતાં મહમુદે મૂર્તિ શા માટે બાંધી ? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેરું કયા રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ ૫૪

સુરત=તાપી નદીને ડાબે
કાંઠે આવેલું શહેર
પ્રસિદ્ધ=ખ્યાતીનું
મુખ્ય=મોડું
ખુદ=પોતાનો
નામીયુ=પ્રખ્યાત
બાઈ=વહાણુ લંગારવાની
જગો
મલખાર કાંઠો=મદ્રાસ
ઇલાકાનો પશ્ચિમ
કિનારો
સત્તા=હકુમત

જહાંગીર=અકબરનો
છોકરો
સત્કાર=આદરમાન
કાફલો=ટોળું
દહતા=હિંમત
અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી
કાંઠે એવા પદાર્થ
ભરેલા હોય અને
દુશ્મનના વહાણુને
ભેરવીને સળગાવી
મૂકવાને આંકડીઓ
હોય એવું વહાણુ
સ્થિતિ=હાલત

કોલકરાર=ખોલી
કોહી=માલ ભરવાની
મોટી વખાર
બીજ=મૂળ; શરૂઆત
સવત્ર=સપ્તજે; બધે
મથક=મુખ્ય સ્થાન
વલદા=ડચ; હોલાડ
દેશના રહેવાસી
શિવાજી=મરાઠી વંશનો
સ્થાપનાર
બંદુકની ગોળી=છરા
નિશાની=એધાણી
ચઢતી કળા=આજ્ઞાદી
અરસામાં=દરમિઆનમાં

સવાલ—સુરત કઈ નદીપર છે ? એ શહેરમાં ધણી રોજગાર ચલાવવાને કઈ કઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કઈ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી ? શું હરકત કરી ? સુંદાળી આગળ કોને કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ

હતી ? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોઈ બાંધવાની રજા કોણે અપાવી ? ક્યાં સનમાં અંગ્રેજોએ કોઈ બાંધી ? (ધ. સ. ૧૬૧૨)

અંગ્રેજ સત્તાનું બીજ ક્યારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોઈ હામ છે કે નહિ ? શિવાજીએ સુરત ક્યા સનમાં લૂંટ્યું ? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું ? પછી ક્યાં કીધું ?

પાઠ ૫૬	પવિત્ર; એ શબ્દ વડી-	પરણેલી સ્ત્રી
સ્થાપન=મંડાણ	લના નામ સાથે વપ-	ગંગાસ્વરૂપ=એ શબ્દ
ટપાલખાતું=પોસ્ટ ખાતું	રાય છે	વિધવા સ્ત્રીના નામની
સવડ=સગવડ	ચિરંજીવી=લાંબી મુદત	પહેલાં વપરાય છે
પાકી ગોઠવણુ=યોગ્ય	જીવનાર; છોકરાના	સરનામું=નામ ઠામ
બંદોબસ્ત	નામની પહેલાં વડીલ	પતો=ઠેકાણું
પત્તાં=કાર્ડ	આ શબ્દ વાપરે છે	સચના=ચેતવણી
પરબિડીઆં=ટીકીટવાળાં	રાજમાન રાજેશ્રી=જેને	કમવાર=એક પછી એક
કવર	રાજ તરફથી માન	કસ્થો=તાલુકાનું સૌથી
ખેપીઓ=કાસદ	અને પૈસા મળતા	મોડું ગામ. જે ગામમાં
માનવાચક=માન આપ	હોય તે	૫૦૦૦ કરતાં વધારે
નારા	સૌભાગ્યવતી=જેને	માણસની વસ્તી હોય
તીર્થરૂપ=તીર્થના જેવા	ધણી જીવતો હોય તે;	તે કસ્થો કહેવાય

સત્તાલ—કાગળ સહીલામત પહોંચવા માટે કહ્યું છે સચના બ્યાનમાં રાખવી ?

પાઠ ૫૮	સતી=પતિવ્રત ધર્મપાળી	સપૂર્ણ=પુરેપુરી
કૈસરેહિંદ=એ નામનો	નાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	આચરણુ=ચાલચલગત
ધલકાળ	સંભવ=આશા	અવસ્થા=હાલત

સલાહ=અનુમતિ; સંમતિ	વાળી; બપકાવાળી	હસ્તક=તાબામાં
પ્રયાસ=મહેનત	સબ્યતા=સલુકાઈ	ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર
નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા	ધાયલ=જખમી	નામું
વિધવા=જેનો ધણી	પરગજુ=પરોપકારી	પદ=પદવી
મરી ગયો હોય એવી	ખુજ=કદર; પિછાણ	ખેદ=દીલગીરી
સ્ત્રી; રાંડેલી સ્ત્રી	ભાષા=ખોલી	વિસ્તાર=ફેલાવો
યાદગીરી=નામના; કીર્તિ	મમતા=ચાહના; માયા	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
દબ્બા બરેલી=ઠાઠ	મુનશી=શિક્ષક	લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરિયાએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યાં સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યાં સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતા-જીનું નામ શું? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યાં સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યાં સનમાં આવ્યો? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે?

ચોથી ચોપડીનો 'ડિક્ટેશન શિક્ષક' ત્રણ આના.

બીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ૬૦	મૂળ સ્થાપનાર યદુ	દારકા=કાઠિઆવાડના
અશોક=ચંદ્રગુપ્તના	નામે રાજા હતો તે	વાયવ્ય ખુણામાં શહેર
દીકરાનો દીકરો.	ઉપરથી એ નામ	છે. એ હાલ ગાયકવાડ
જાદવ કુળ=એ કુળનો	પડ્યું છે.	સરકારને તાબે છે

એમાં રણુછોળની મૂર્તિ છે.	સ્થભો=યાંભલા	વૃતાંત=હકીકત
યુનાન દેશ=યુરોપખંડ	મૂળનન્ત્રે=જે મુદ્દા કે	લાડી=વહુ
ની દક્ષિણમાં દેશ છે તે	નિહ્નતોપર ધર્મ રચા-	લંકા=સિંહલદ્વીપ; હિંદુ-
ઇ. સ. પૂ=ઇસ્વી સન	યો હોય તે	સ્તાનની દક્ષિણમાં બેઠ
પહેલાં	લિપિ=લખેલી ભાષા	છે તે
નિરાધાર=આધાર વગ-	મુખ્યત્વે=ધણું કરીને	સંગમ=નાની નદી મોટી
રના; ગરીબ	હિંસા=હત્યા; ખુન	નદીને જે જગાએ મળે
દવાખાનાં=હોસ્પિતાલો	શ્રમણો=સાધુઓ	છે તે જગો
ધોરી=સરીયામ	ઉડાઉ=ખર્ચાળુ	પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
ચોતરા=ચપ્પતરા	હિત=ભણું; કલ્યાણ	પુરાણ=હિંદુઓના એ
આશ્રય=મદદ; ઉ જન	મત=એકદો ધર્મ માર્ગ	નામના જુના ગ્રંથો
	આગ્રહ=ખળાત્કાર; દબાણ	

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ?
અશોકે પોતાની રૈયતના બલાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીર-
નારના લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી અને ધોધાનો વર-એ
કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૧	નીડર=ખીએ નહિ એવો	કરનાર
વંશજો=વંશમાં જન્મેલા	હંમતવાન	પટાવતો=રાજના મુખ્ય
ખડેરો=ભાંગી પડેલી	વચની=બોલેલું પાળનાર	સરદારો
ઇમારતો	ચાલુક્ય=સોલંકી	કતલ=કાપાકાપી
ગુજરવટ=ગુજરાત	ભાટ=એક જાતના વાહન	પડાવ=મુકામ
	લુખરા ખોટા વખાણ	મરણીઆ થઇ=યાદોમ

કરી; ઝંપાવી	સૂચકતા વાપરીને	યાહોમ કરીને=મરણીઆ
ગર્ભવંતી=ખે જીવવાળી;	નિર્ભય=ખીક વગર	થઇને
દહાડાવાળી	રણભૂમિ=લડાઇનીજગો;	ઝૂઝીને=જીરસાથી લડીને
સમય વિચારીને=સમય	રણક્ષેત્ર	

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મોયંવંશના રાજાઓની સત્તા ઉઠી? ત્યાર પછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું અને તે કયાં હતું? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું? વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી? ૬૯૬ માં શો બનાવ બન્યો? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું? ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઇનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ? તેને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે?

પાઠ દર	શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો	સરસ્વતી નદીને કાઢી છે
વનરાજ=જયશિખરનો	પુખ્ત ઉંમર=સમજણી	ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો
છોકરો	ઉંમર; અઢાર વરસની	જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વ-
દેખરેખ=તપાસ	ઉંમર	તની પાસે શહેર છે.
મૂળરાજ=રાજનો છોકરો	કદાવર=ઉંચો ને ભરાઉ	હાલ એમાં બાબી
એ મૂળ નક્ષત્રમાં જ-	શામળો=કાળો	વંશના મુસલમાન
ન્યો હતો	શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર એ	રાજાનું રાજ્ય છે.

રાજ્ય છે.

ખાલસા=જમ

સતી થવું=ધણીના

મુઠ્ઠા સાથે જવતા

બળી મરવું તે

આણુ=ફવાઈ; કુકમ

શૈવ=શિવનો.

ખાલ=ધોળકા તથા

ધણુકા તાલુકાનો તથા

કાઠિઆવાડનો કેટલોક

ભાગ

સહસ્રલિંગ તળાવ=એ

નામનું પાટણમાં

તળાવ હતું એનાપર

હજાર મહાદેવની મૂર્તિ

હતી તેથી એવું નામ

પાડ્યું હતું.

દંતકથા=મોઢાની ચાલતી

ખરી ખોટી વાત

બાધ=હરકત

વૃત્તિ=ભાવ; ધમ્મા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું ? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું ? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું ? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા ? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું ? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું ? મળ-રાજ નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું ? મીનજીવેથી એ શું બંધાવ્યું અને કયાં તથા કયારે ? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ?

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઈ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીની ઝોળ-ખાણ આપો. યશોવર્મા કયાંનો રાજા તથા કયા વંશનો ? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી ઝડાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો.

શ્રદ્ધાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યું તથા કોણે પુરું કરાવ્યું ? શ્રીસ્થળનું બીજું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ બહેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને ક્યાં સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણુદીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જેવો રાજ થયો નથી ? એને જન્મ ક્યાં સનમાં અને ક્યાં થયો હતો ?

સાર—જર જોડ અને જમીન એ ત્રણે કળ્યાના મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઇઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩

ઉમરાવ=અમીર

યોદ્ધા=સડવૈયો

અલાઉદ્દીન=ખીલજી

વંશનો બીજો બાદશાહ

પાટનગર=રાજનગર;

રાજધાની

બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી

બાગલાણ=નાશકની

પાસે કુંગર છે

દીપી=શાબી=ખીલી

અધિષ્ઠિત=અધીશ્વર

આદિત=દુઃખ

અપાઝપી=મારામારી

કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક

દુરાચરણી=ખરાબ

ચાલનો

સવાલ—વાયેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ ? કરણધેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને ક્યાં સનમાં ? કરણની કંઈ રાણી ખુબશુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઈ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત થી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪

બંડ=કુલ્લડ; બળવો

લકવૈયા=યોદ્ધા

પ્રત્યક્ષ=પરસ્તો

અંતઃકરણ=મન; દીલ

ધોર કર્મ=ધાતકી કામ

વાટપાડુ=રસ્તો રોકી

લૂંટનાર

કાસળ=મૂળ

સરહદ=સીમા; હેડા;

હેવટની હદ

વસુલાત=મહેસુલ

બેશ=સારી; ઉમદા	યમાન	ઝોરસ=મેળો
પ્રવાહ=વહેથુ	વથુકરો=વથુનાર	ધોર=પાપી
સુશોભિત=સારી શોભા	ઉમદા=સરસ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા કુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાથ શું કહે છે ? હાથમતી શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યો ? અહમદશાહનો અમલ ક્યાંથી ક્યાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર ક્યાં છે ?

પાઠ ફપ	વાર વખણાય છે.	શાળાઓ
મેજલો=આનંદી	જગત બૃશિરં=જગત	બેટ=એ દારકાની પાસે
જામ=મુસલમાન રાજના વંશનું નામ છે	પોષ્ટ, એ દારકા	છે.
બેગડો=એ ગઢ જીતનાર	પાસે છે	શ્રીમંત=પૈસાદાર
રીતુર=હુકમ; બંડ	ચાંચીઆ=દરીઆમાં લૂટ કરનાર	હરદોશ=આંબાવાડી
દાખ=કરખ	ખાલસા=જમ	અમરાઈ=આંબાવાડી
શિરોહી=ગુજરાતની	પ્રતાપ=કીર્તિ	હાડ=બપકો; દબદબો
ઉત્તરમાં છે. ત્યાંની તર-	મુસાદરખાનાં=ધર્મ-	વાજાંત્ર=વાજાં
		ઉસ્તાદ=ગુરુ

સવાલ—અહમદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શાથી પડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની

લડાઈમાં કેને કેને હરાવ્યા ? મહેમદવાદ કોણે વસાવ્યું ? ભમ્બે
રીઓ કુવો ક્યાં છે ? મહમદશાહને ક્યાં દાટયો છે ? મહુમદે લોકો
પયોગી શું કામો કીધાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ જેવો
કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૬.

સર=તાબે.

લગામ=સત્તા.

હરતક=તાબામાં

વશ=તાબે

બચાવી=પચાવી

કર=વેરે.

દર=ભાવ.

બક્ષ્યા=ભેટ કર્યા.

ટકી શકાય=ટકર લખ

શકાય

ખંભાત=મહી નદીના

મુખ આગળ શહેર

છે. હાલ એમાં મુસલ-

માની રાજ છે

ફતેહ=જીત

વડોદરા=વિશ્વામિત્રી

નદીના કાંઠાપર ગાયક-

વાડ સરકારની રાજ

ધાનીનું શહેર છે.

હવાલે=તાબે.

મગરર=અહંકારી

આ પાત=પોતાને હાથે

પોતાનો જીવ કાઢવો તે

અંત=છેડો.

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઈ
ગયો ? તેણે શું કીધું ? બહાદુરશાહ કયા બે જબરા શત્રુને જીતી
શક્યો નહિ ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કીધું ? ગુજરાતનો
છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૭.

આબુ=ગુજરાતની ઉત્ત-

રમાં પર્વત છે.

ધટા=ભરાવ.

અમકારા=ઝમકારા

જુપડું=તાડજાતું નાતું

ધર

વાઘાં=આમલાં.

નાળયું=નળી.

ધુમસ=ધુમાડા જેવી

વરાળ. એને ઓસ કે

દવ પણ કહે છે.

ગંજ=ધાસનો ઢગલો

બિજ=બિનાધ; બિનું

થઈ

અંધાધ જાય છે=હરી

જાય છે.

કરા=આકાશમાંથી પાણી

ના બધાએલા કાંકરા | ઝાકળ=કંડીના જોરથી | પાણી થવું તે; ઓસ;
પડે છે તે | હવામાંની વરાળનું | ઠાર

સવાસ—વરાળ, વાંદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે
શું તે સમજાવો. આપુ ક્યાં છે ? સવારે ધુમાડા જેવું શું દેખાય
છે ? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ શી રીતે
થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે ?
પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાંદળાં શેનાં બને છે ?

પાઠ ૬૮.	ચાનું લુગડું	સ્ત્રીમર
બેગા થએલા=મળી ગ- એલા	સપાટી=હરકોઈ પદા- થ'તો ઉપલો ભાગ	ફેરો=આંટો; ચક્કર આરપાર=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી
સઠ=વહાણના કુવા સાથે બાંધેલું પવન બરા-	આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટું વહાણ;	

સવાસ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં
કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે
કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેર
કેટલા વખતમાં પુરે થાય છે ? પૃથ્વી જે ધરીપર ફરે છે તે ધરી
કેટલા મૈલની હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી
આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું ? છોકરાઓ ગોળાકાર-
માં ફરે છે તારે ધરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે ?

પાઠ ૬૯	સ્થિતિ=હાલત	વાર્ષિક=વરસની
અંતરે=છેડે	ગતિ=બળ	
ચોક્કસ=ચુકર	જોત=સળગતો કાકડો	

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી
કે દિશામાંથી કય દક્ષિણમાં ફરે છે ? દહાડો ને રાત સરખા
થવાનું કારણ શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા
હોય છે અને તે દિવસ તે કયા ?

પાઠ ૭૦

અગાશી=ધાત્રુ
કરાંડી=કપાસ, તુવેર
વગેરેના સુકા છોડ
ખુનરાં=સુકાં ડુંઠાં
કાઠા=નીક
કાંસ=પાણી જવાનો
માર્ગ; નીકં
ટેટી=ખડખડ
ખરીફ=ચોમાસામાં
વવાતાં ધાન્ય
વાતણી=રોપણી
કરપી દે છે=રાંપડી
ફેરવે છે.
નોંદી=ઉખેડી
હેલી=ચાલુ વરસાદ
વળે છે=થાય છે
માફકમર=ખેંઠતો
તીડ=ખેતરને તુકસાન
દરનાઈ તપખિરીઆ

રગનું જીવડું.
ધમાલ=ભીડ; ધાંધલ
રવિપાક=શિયાળુ પાક
ડડખ=જીવારના સુકા
સાંડા
સરકારધારાના=મહેસુ-
લના
ખરે=ભોંયપર પડે
ધરે=ચોળે
તખોળ=પાન
ધરે=પહેરે; ઓઢે
શાલ=ગિનનું કિમતી
લુગડુ
ફાટે=ચીરા પડે
ધટે=ઓઢા થાય
ભલીભાત=સારી રીતે
જળા ઉંડા જાય=પાણી
સુકાઈને ઓછું થાય
પામે=મળે; આવે

ગુણવાન=ફાયદાવાળા-
ગુણકારી
હોજ=પાણીની ટાંકી
લાગ=લાગે
ચંદન=સુખડ, કેસર
વગેરેને ધસીને લચકા
જેવું બનાવે છે તે
મીઠા=મધુર
વણતોલ=ધણોજ
ખાસું=મગનું
ડૂખાડૂખ=ડૂખી ગએલી
ઉચારે=ખોલે
મહાર=રાગનું નામ છે
ખેતીકાર=ખેડુત
ચંપેલી } એક જાત-
જીમ } નાં સફેદ
જાય } ફૂલ
ચંપા=પીળા રંગનું
સુગંધીદાર ફૂલ
ભલાં=સારાં
ફૂલાય=ખોટા થાય;

ખીલે
માટ=માટે

ચાખડીઓ=પાવડીઓ | ખાટ=ખાટયા
હિંચોળા=હીંચકા

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું લાવે છે? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે? ખેડુતને મહેનતનું ફળ કયારે મળે છે અને કયારે મળતું નથી? શિયાળામાં શું કામ કરે છે? શિયાળામાં શું શું વેચવા આવે છે?

કવિતાની સમજૂતી.

શિયાળામાં ઠંડો પવન વાય છે. પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધડ પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને કઠોળ પાકે છે લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન ખાય છે, (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, શાલ ઓઢે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિયાળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) ઉનાળામાં પાણી ઓછા જતાં રહે છે (ઓછાં થાય છે.) નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે. સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં ફેસુડાનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના કુંડ, કુવારા ને ખાગ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે. અને તાપ ઘણોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ધણી મજની લાગે છે, દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે અધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુદાં, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ

સારાં ખીલે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હાંચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૧.

સલામતી=હથિયાર ન-
માવી સલામ આપવી તે
અધિકાર=ઓદ્ધા; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર; અ-
ધિકારી
કમિશનર=પ્રાંતનો મુ-
ખ્ય અધિકારી
ગવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય
અધિકારી
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં
મોટામાં મોટી નદી
છે તે
બેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ત્રાંચક=
નાશક જિલ્લામાં ગોદા-
વરીના મૂળ આગળ એ
શહેર છે
જુળધોધ=પાણીનું જો-
સખંધ ઉપરથી પડવું
તે
રોગિષ્ટ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજનો
મુલક
મહાબલેશ્વર=મુંબાઇ
ઇલાકામાં હવા ખા-
વાનું ઠેકાણું છે.
પુના=પુના જિલ્લામાં
મુળામુઠા નદીપર શ-

હેર છે.(એમાં પેશવાની
રાજધાની હતી પુતા-
ના પાન વખણાય
છે.)
મંડપ=સભા
કાયદા=કાનુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
મોટી અદાલત=હાઇ-
કોર્ટ
ન્યાયાધીશો=ઇન્સાફ
કરનાર અમલદારો;
જડજો
ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળ-
વણી ખાતાનો વડો
અધિકારી
પેશક=નક્કી

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા
કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય
ખીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ગુજરાત કયા
વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઇ ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ?
સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણૂક

કોણુ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓઢાપર રહે છે? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં કયાં રહે છે? મુખ્ય ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલાં મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું? કયું મંડળ મુખ્ય સરકારના નામથી ઓળખાય છે? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણુ ચલાવે છે? ડિરેક્ટર એટલે શું? ઇલાકામાં કયાં કયાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે? મુખ્ય ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા?

પાઠ ૭૨,
હાથ આળ્યો=તાબામાં
આળ્યો
ઉતાડ=મુસાફર
ફાંટા=શાખા
મીલો=કાપડ વણવાનાં
કારખાનાં
કારખાનાં=કામ કરવાની
મોટી જગો
ગીરદી=ભીડ
લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂ.
પીઆના ધણી
મિનારા=પુરજ; ટાવર

વૈભવ=સુખનાં સાધન
થાનક=સ્થાન: ઠેકાણું
ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણા-
નો ઘાટ
પાડ=વહાણુ આગબોટ
લંગરવાની જગા;
ખંદર
કરોડપતિ=કરોડ રૂપી-
આના ધણી
દાણુ=જકાત
વણાટ=વણવાનું કામ
તાર=તાંતણા
ત્રણ તાર=સુતરાડિ; રેશ-

મી ને કસખી વણાટ
ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત.
પાંજરાપોળ=અશક્ત
ઢોરોને રાખવાની જગા
સહિત=સાથે
દેવસ્થાન=દહેરું
છાવણી=લશ્કરને રહે-
વાની જગા
ગોરું લશ્કર=સોલજરો-
નું લશ્કર
રાજો=કબર
કોલેજ=પાઠશાળા; ઉંચું
જ્ઞાન આપવાની મોટી

નિશાળ જામ ગણુતાં જમીનનું ક્ષેત્રવૃદ્ધિ
વિસ્તાર=લખાઈ પહો- જે માપ આવે તે;

સવાન—મુંબઈ બેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછીથી શું સુધારા થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા એનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાજ વસ્તી છે ? મુંબાઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબાઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંબાઈ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઈ ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જેવા લાયક જગાઓ કઈ કઈ છે ? અમદાવાદ કઈ નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩

જંબુસર=ભરૂચ જિલ્લા-
માં કર્મો છે

રેલવે=રોડની સડકનો
રસ્તો

દાદર=નદી છે (રેવાકાં
દાના ડુંગરમાંથી ની-

કળી ખંભાતના અ-

ખાતને મળે છે)

ઝેમેઝેખ=ઝેમેઝેખા

પોડી=માલલાદેશો બળદ

વણુગર=પોઠીનું ટોળું

પેંદ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી

રાજ્ય છે (અહીંની

પાલડી વખણાય છે)

પંજે=સપાટો

પોરબંદર=સુદામાપુરી

(એ કાઠિઆવાડમાં

છે)

વીરમગામ=અમદાવાદ

જિલ્લામાં શહેર છે.

(અહીંઆ મુનસર

તળાવ જેવા લાયક

છે.)

ડીસા=એ પાલણુપુર	રસ્તો	નગરપારકર=સિંધની
એજંસિમાં શહેર છે	કાફલો=જથ્થો; ટોળું	દક્ષિણમાં થરપારકર
વેપારી માર્ગ=માલ લઈ	થરાદ=પાલણુપુર એજં-	જિલ્લાનો તાલુકો છે.
જવા લાવવાનો	નિસમાં છે.	

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઈ રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઈ જવું હોય તો કઈ રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે કયાં કયાં સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી નાશિક કેટલે રસ્તે જઈ શકાય ? આગગાડીમાં જવાનું સાઈં કે પગ રસ્તે જવાનું સાઈં ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબાઈથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઈ શકાય ? પોરબંદરનું બીજું નામ શું ? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગબોટ નહોતાં ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪.

જૂજ=થોડી
સદી=સૈફો
તુવાર=રજપુતની એક
જાત
ચોહાણુ=રજપુતોની
એક જાત
ખંડણી=નાના રાજાઓ

મોટા રાજાને રૂપીઆ
આપવા તે
સ્વતંત્રપણું=આપ
અખત્યારી
રંગાટી=રંગવાનું કામ
સરહદ=સીમાડો; છેવ-
ટની હદ
ધાક=કરપ; દાખ.

આખાદ=ચઢિઆવું
બેનમુન=જેનો જોડો
નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
ત્રેષ=ઉત્તમ.
ધેરાવો=ફરતો ધેર
પુરજો=મિનારા
ટકી રહી છે=કાયમ છે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે ? હાલમાં ત્યાં ક્યાં લોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કોણે ક્યા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું ? ૧૧ મા સૈકામાં કોનું રાજ હતું ? ઇ. સ. ૧૪૧૮-૧૪૫૦ ૧૪૮૪માં શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું ? ૧૮૦૩ માં શું બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આવ્યા કેમ થઈ શક્યું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે ? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે ? પાવાસદને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

ચોથી ચોપડીનો “લિકેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

ત્રીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ૬૫	સ્થિતિ=હાલત	ખંખેરીએ=રાખ દૂર
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	છત્તા:છલ=છેક માથા	કરીએ
અડકવાથી જે લાગણી	સુધી	સંકોરીએ=ખરાખર
પેદા થાય છે તે	કપસીને=જુલાને	ગોઠવીએ
ચપકો=ડામ	ધન=નકર	પ્રસરી=ફેલાઈ
અઝેલા=ફેલા	પ્રવાહી=રેલો ચાલે	પાટોપાટ=એક છોડાથી
વજન=તાંલ	એવું	ખીળ છેડા સુધી
		કુલે=કદ વધે

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો ગરમી કેટલી જાતની છે ? ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે ? અને તે ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી

આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે ? ગરમી શેમાં જલદી પસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૬	સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;	શાલદુપટ્ટા=શાલ વગેરે
સંકોચાય=કદ નાનું થાય	ખરું રૂપ	હુંકાણું=સહેજ ગરમ
વાટ=પૈંડાપરનો ગોળ	શંકા=વહેમ; શુંચવણ	મુકાબલો=સરખામણી;
લોઢાનો પાટો	ભરેલો વિચાર	ખરોખરી
મજબૂત=મજબુત	ડોળી=ઝોળી	
ઢાંકણુ=ઢાંકણુ	કસો=કે'સો	

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુ-રૂપી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું ? હુંકાણા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડું શા માટે કહીએ છીએ ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭	થું થું=થુંક થુંક	રામાં દેખાતો નથી
કોગળો=મેંમાં પાણી	ખનાવટી=ખનાવેલા	મોટા માણસમાં દેખાય છે.)
ભરી હલાવીને કાઢી	ગોરમટી=ગોરાડું માટી	અવાળું=દાંતના પીડિયાં
નાખવું તે	ખંધક=ખાંધો કરનાર	કુલવેલી=પકવેલી
ધુટ્ટો=મેંમાં માથે તેટલું	મજબુતી=તાકાત; જોર	ચાંદી=ફેણાં; ચાંડાં
પાણી	કાકડો=ગળામાં બહારની	દાહ=અગન
ખડુમડું=સહેજ ખાડું	ખાણુએ દેખાતો ગૂંઠો	ગચસ્કાં=ખાટા ઓડકાર
પુરું=પુરાણ પાત્રું	(એ ગૂંઠો નાના છોક-	કિસ્ટી=રામીટ; ઓ-

કારી	મહીસાગર=મહી નદી	ચકતું=મેઢેલો ગોળાકાર
કાકીલું=થોડું હુંફાળું	ખદખદે=ખદખદ થાય	

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય ? આપણા દેશમાં ફટકડી ક્યાં થતી હતી ? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે પુલવતા હશે ? ફટકડી પુલાવતી વખતે ખદખદે છે તેનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૮	ધસરકા=ધસારાથી પડે.	જંગાલ=તાંબાનો કાટ
સીસું=મેલા ભુરા રંગની	લા કાપા	કટાણું=કટાયલું
ધાતુ	મે બોલ=થોડું	રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી ? મંછારામે કલાઠ વિષે શું શું કહ્યું ? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે ? કાંસું શું શું મેળવી બનાવે છે ?

પાઠ ૭૯	સંગીન=મજબુત; નક્કર	એકાકાર=એકમેક
મોલ=છાપરાની વચ-	ટકાઉ=ટકે એવું	ચીવડ=ચીકણું; ચિકાશ-
માંનો આડો થાંભલો	કાષ્ટ=લાકડું	વાળું
ઘોડીઆટ=ઘોડીઆં	રસવાન=રસવાળું	કોલ=કોલું
સરપાણુ=મળતણુ	વૃદ્ધિ=વધારો	ધાણી=તેલ દીવેલ વગેરે
કુંપળ=ટીસી	શીસું=ચિકાશ વગરનું;	પીલવાનો સંચો
થર=પડ	ઝટ ફાટી જાય એવું	ચઢિઆતો=ચઢતો
ગણતરી=હિસાબ	રેસાદાર=રેસાવાળું	હાથીદાંત=દંતુશળ
દબાણુ=દબાણુ	પરનાળ=નીક; મોરી	ધાટખંધ=ધાટદાર.
ગર આગળનું=વચલા	ધટ=મજબુત	ઓપીને=ધસીને
લાગનું	ખિચોખીચ=પાસે પાસે	મહૂ=હાથો
		મહોરાં=રમકડાં

સવાલ.—લાકડું ક્યાં ક્યાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન છે અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાળિયેરી ને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કમ કમ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઈ શકે તેવું લાકડાપર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનસ્પતિજ સેદ્રિય પદાર્થનાં નામ દો.

પાઠ ૮૦

કૂલ

કાર્ય=કામ

સુગંધી=પુશ્પો

સોડે છે=પીમળે છે.

પાંખડી=પાંદડી

જસવંતી=એક જાતનાં

કૂલ

કળી=ખીચ્યા વગરનું

ઢાંકણ=કવર

વજ્ર=કૂલનું ઢાંકણ

વજ્રપત્ર=કૂલના ઢાંકણના

નાનાં પાંદડાં

નાજીક=કોમળ

ચૂંટી=તોડી

સળંગ=આખો

ડુલમણી=ગોટા

ગોટા=પાંખડીઓ જોડા-

ધને ગોટા જેવું બને છે તે

સરણાધ=પીપી

મુખ્ય=જરૂરનો

અગમીઓ=સેકટો

પુ'કેસર=નરતંતુ

શ્રીકેસર=શ્રીતંતુ

પરાગકોશ=પરાગનો

જથો	રજ=પરાગકોશના ઝીણા	ની જગા; ગર્ભાશય
	કણુ	સૂક્ષ્મખીજ=ઝીણું ખી
પરાગકણુ=પરાગની રજ	ખીજશય=ખી અંધાવા-	

સવાલ—અત્તર રોતું બનાવે છે ? વજ શું કામ કરે છે ? વજના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના પુત્રનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઈ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડી-ઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયાં હોય છે ? ધણી નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૧

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી
પેસવાથી

પોષવામાં=પોષણ કર-

વામાં

માવજત=સંભાળ

યોજના=ગોઠવણ

ગર=માવો

વર્ગ=ઝત

પોપટા=ચણાની શીંગો

જળવાય=સચવાય

પતી રહે=પુરું થાય

ફેલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨

પડ=થર

ફાડ=દાળ

ખીજાંકુર=ફણુગો

ફણુગો=સણુગો

પોષણુ=ગુજરાન

દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં

સત્વ=કસ

માફક આવે=અનુકૂળ
થાય

જમફળ=જમરખ

રામફળ=સીતાફળ જેવા

લાલાશ પડતાં રંગનાં
ફળરૂપાક્ષ=જેની માળા અને
છે તે મણુકો. એક

ઝતના ઝાડતું ખી

સવાલ—ખીને ઊગવા માટે શું શું જોઈએ ? કયાં ખી એક-દળ ને કયા ખી દ્વિદળ છે ? દ્વિદળ ખીમાં ખીજાંકુર કયાં હોય ? ખીજાંકુર શું ખાઈને મોટું થાય ? જેતું મૂળ યરાતું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે ? ઊગીને કયાં આવે છે ? કયાં ખી વહેણાં

વાવવાં જોઈએ ? ક્યાં બી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩

સૃષ્ટિ=દુનિયા

શોભા=દેખાવ

આત્મા=જીવ; મન

પ્રસન્ન=ખૂશ

અંશ=ભાગ

ડીટું=ડીચું; ડીચકું

પ્રાણુરક્ષકવાયુ=જીવનું

રક્ષણ કરનાર વાયુ;

ઓકિસજન વાયુ

પુષ્ટિ=ખળ; જોર

જઠર=પાચન કરવાની કાચળી

નસો=રજો

ધન=ગીચ

ઘટા=ભરાવ

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માથુસ ક્યારે બધું દુઃખ બૂલી જાય છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો. જાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે જાડનાં પાંદડાંની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે જાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં સિદ્ધાંશ પડતાં કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪

નમસ્કાર=એ હાથ જો-

ડી માથું નમાવવું તે

નર્ત્ય=એકલા

વિચિત્ર=દેખાવમાંબેડોળ

વાવેતર=રોપણી

પાણીપોતી=ભેજવાળી;

શરદીવાળી

સોડમ=વાસ

તેજદાર=તેજવાળો;

ચળકતો

ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ

તાવડો=પેણું

વળી ન જાય=વળ દે;

વામ નહિ

મસજે=ચોળે

ફાયદાકારક=ગુણકારી

જગૃત=હોંશિયાર

અરબસ્તાન=એશિયા

ખાંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે

છડીને=છોડા કાઢી

નાખીને

ચરખો=કપાસમાંથી

કપાસીઆ છુટા પા-

ડવાનો સંચો	કૌવત=અળ; જોર	હદયહાર=અદે; વધારે
તુકસાનકારક=તુકસાન	અનિયમિતપણે=વગર	કાળજી=સીકર
કસ્તાર	નિયમે	

સવાલ—ચા એ શું છે ? ચા ધણી ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે ? ચાને કઈ જમીન અનુકૂળ નથી ? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલવહેલી ક્યાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે ? કાશીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે ? ચા અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? (જવાબ ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાંખે છે જે માણસો હંમેશાં ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લાભ મકાતો નથી મારે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫	અમેરિકા=એ એક ખં-	કપાસીઆ=કપાસનાં બી
અમીરી=મોટા દરજ્જે	ડ છે	નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ
ચિહ્ન=નિશાની	મીસર=વિલાયતથી હિં-	જાંડવાં=ખીંડ્યાં વગરના
નિર્ધન=પૈસા વગરનો;	દુસ્તાન જતાં રસ્તામાં	કાલાં
ગરીબ	એ દેશ આવે છે	કાલાં=કપાસનાં ફળ
ઉમદા=કિંમતી.	કપાસ=રૂનો છોડ	વીણુવો=લાણુવો
ગરમ હવા=ગરમી	પાંખડી=ડાળી	અંકાય=તકી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, તે કેવાં દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? કપાસના ફુલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમી-

નમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર કયારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે ? કપાસ લણવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રેનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ?

પાઠ ૮૬

ઝાલર=ગળાની નીચે
લટકતી ચામડી હોય
છે તે.

નિભાવવાને=કાયમ રા-
ખવાને

ગરમાવો=ગરમી; હૂંફ

ભીંગડાં=જાડા પડ

સરકી=લપસી

મછવો=નાની હોડી

હલેસાં=ચાટવા

સુકાન=વહાણુને ફેરવ-

વાની ગતિ આપનાર

યંત્ર

કણુકી=ઝીણા ચોખા

ખરડો=વાંસો

કરોડ=વાંસાની વચમાંનું

ઉભું હાડકું

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે ? અને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાંને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી ધણું ઇંડા મૂકે છે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૭

નાગ=ફેણવાળો મોટો
સાપ

કાંચળી=સાપની ભીંગ-

ડાવાળી પાતળી

ચામડી

પાંસળી=પાસાપરની

હાડકી

લોચા=માંસના ગટ્ટા

સંકોચી=નાના કરીને

વિસ્તારીને=મોટા કરીને

ડાચું=જડણું

નિચોવાઈ=દબાઈ

ડંખ=ચટકો

ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે

કચરધાણુ=ચુરેચુરા

ફેણુ=સાપના માથાપરનો

પહોળો ભાગ

બ્લીચિંગ પાઉડર=ધોવા

ના કામમાં વપરાતો

સફેદ બૂકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? ઝેરી સાપને ઝેર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કાને કાને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપથી ઘંડા મૂકે છે કે વિચ્છાદ્ય છે ? સાપનું ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? ક્યા ઝેરી સાપોને ફેશ્યુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જન્મ વળવું હોય તેમ શાથી વળી શકે છે ? સાપનું ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કાઠનો રંગ કેવો હોય છે ?

પાઠ ૮૮	ની કળી	લપલપાવી=અહાર
માંસાહારી=માંસ ખા- નાર	જીવ હિંસા=હત્યા	કાઠી
સેવાળ=લીલ	ગુપ્ત થવાથી=દેખાતા	ગોળો=પીંડો
દીશી=કુંપાળ: પાંતરા-	અંધ થવાથી	ભવ=અવતાર
	મુંગળાટ=અકળામણ	

સવાલ—દેડકું ઇંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠોનું શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે તથા પાછલે પગે કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે ? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે ? ઘાંત હોય છે કે નહિ ? હોય છે તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકા થતાં સૂકીમાં તેનાં કેટલાં રૂપ થાય છે.

પાઠ ૮૯

પસારી=પહોળી કરી
 વર્ગ=જાત
 કરેલત=લાકડા વહેરવાનું
 ઓળાર
 દાંતા=માંગરાંવાળી ધાર
 બિડાય=બંધ થાય
 રજપુતસ્તાન=ગુજરાત-
 ની ઉત્તરમાં પ્રાંત છે
 સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમધાટ
 ગુરાડુ=પિળાશ પડતી
 લંબગોળ=લાંબો ગોળ
 ટપકીદાર=ટપકીવાળું

શીલુ=પરપોસે
 પાલા=પાંદડાં
 ગળી=એક જાતનું ઝાડ
 એમાંથી ગળીનો રંગ
 બનાવે છે.
 કઠોળ=દ્વિદળ ધાન્ય
 ખાણ વાળે છે=નાશ કરે
 છે; ઉજ્જડ કરે છે,
 ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ
 પાન વગરની
 ફીણમાગી=મનસીબ
 ખરપડી=એ નામનું
 જીવકું

ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો
 વખત; કડાકા
 અગણિત=ગણાય નહિ
 એટલા; ધણાજ
 વિતમ=શ્રેષ્ઠ; સૌથી સારો
 વળામણનો=વિદાય થનો;
 હાથીઓ
 ઝૂડી ઝૂડીને=મારી
 મારીને
 પુરાં કરવાં=જીવ લેવો;
 મારી નાખવા
 પાથરી=ઢાંકી
 ખાળી=અટકાવી
 ખાકિયરાં=ભુખાળવાં

સવાલ—તીડ કયાં વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે?
 તીડના આગલા ને પાછલા ભાગમાં શો ફેર છે? તેની પાંખની ર-
 ચના કેવી હોય છે? તીડનું મોં કેવું હોય છે? હિંદુસ્તાનમાં તીડ
 કયાં પેદા થાય છે? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે? તીડની માદા-
 ખાડા સાથી ખોદે છે ને કેટલા ઇંડાં ખોદે? તીડના ઇંડાનો રંગ
 કેવો હોય છે? દરેક દરમાં કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે? ઇંડાનું રક્ષણ શી
 રીતે કરે છે? તીડ શું શું ખાય છે? તેને શું ધણું ભાવે છે?
 તીડ પડે ત્યાં શું થાય? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો
 ઉપાય શું? તીડ ઊડતાં થયા પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટ-
 કાવી શકાય?

પાઠ ૯૦	ગએલાં	દવા (એ સ્વાદમાં)
જઠર=હોજરી: પાચન	ઢળકતાં=વાંકા ઢાળ પડતાં	અબ્જન કડવું હોય છે)
થવા માટે પેટની ડા-	ચટકો=ડંખ	અંધિઆર=વહેતું નહિતે
બી બાણુએ ખોરાક	ચમચમે=ઝમઝમે	લીખો=મચ્છર, જૂ
ભરવાની કાચળી	લાળ=ચીકણું થુંક	વગેરેનાં ઇંડાં
સદ્મદશકંક=ગ્રીષ્મી વસ્તુ	તંદુદસ્ત=આરોગ્ય	ચોરસ પુટ=૧૪૪ ચો-
મોટી દેખાડનાર	અટકાવ=રોકાણ	રક્ષ ઇંચ; એક પુટ
ભાગ=અવયવ	બિછાનું=પથારી	પહોળું ને એક પુટ લાંબું
કદ=માપ	મચ્છરદાની=મચ્છર	કરોસીન=ગ્યાસતેલ;વાદ
ધાટ=આકાર	અટકાવવા માટે લુ-	ળી રંગનું પાતળું તેલ
પાસાદાર=પાસાવાળી	ગડાનું બનાવેલું તે	રંધાઇ=ચુંગળાઇ
પોલી=પોકળ	કિવનીન=સિકોનાના	ડામર=ખનીજટાર
ધ્યાળ=ચેળ	ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું	લોખાન=એક જાતનો
પ્રુધા=કંમરમાંથી વળી	સત્ત્વ; તાવ કાઢવાની	ચુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વગનું પ્રાણી છે અને શા માટે? મચ્છરને સદ્મદશકંક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ થી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે? મચ્છર કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે? મચ્છરનાં ઇંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧	નાર	પુષ્ટ=ભરાઉ; જાડા
શ્રીમંત=પૈસાદાર	અસંત=ધણુંજ	અંઆડી=હાથી ઉપર
રસાલો=ખટલો; ઘોડા	લપેટી=વિટાળી	એસવાનું આસન
લશ્કર વગેરે	ડોલ=આંકડીવાળું	ચગદી=કચડી
ભટ=પ્રાણી	પાણી કાઢવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ	દદુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજણ
માવત=હાથીનો હાંક-	ટેરવું=આગલો ભાગ	વાળું
		કદાવર=કદમાં મોટું

સવાલ—શિયાળરાવ કોણ? મહેમલવાદ ક્યાં છે અને શું છે? એ કોણે વસાવ્યું હતું? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સૂંઠ શું શું કામમાં આવે છે? હાથાદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહો.

પાઠ ૯૨	સખળ=જોરાવર	વત
સંબંધ=વળગણ	ફાળ=કુદકો	પરિપકવ=પુરેપુરું પા-
બોયાં=જડિયાં; મૂળનાં	ગોંધ્યા=પૂર્યા; કપ્પજ	કેલું
રેના; ડુંઠા	કર્યા	હેતુ=મતલબ; કારણ
બેમાલમ=જણાય નહિ	ફરક=ફેર; તફાવત	અકચકિત=ચળકાટં મા-
એવી રીતે	પલટાય=બદલાય	રતો
તલપ=ફલંગ; ઝડપ	રંગબેદ=રંગમાં તફા-	

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમ-

જવો? જંગલી પ્રાણી ને પાણેલાં પ્રાણીનાં રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ બભ્રકાદાર શા માટે બનાવ્યા હશે ? ફળનો રંગ સુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩	પાણી જવા માટે ઉપર-	નું ઢાંચકાંવાળું ચક્કર
ગલીઝો=સાંકડી શેરી	થી બંધ કરેલો સાંકડો	સ્નાયુ=જે તાંતણાથી
ઝો	રસ્તો	હાડકા સાથે માંસના
હૃદય=ભોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=કમજોર	લોચા વળગેલા રહે
ધોરી નસ=મોટી નસ	થાય છે.	છે તે
મોરી=નીક; નાની ગટર	શિરા=નસ	ધબકારો=ટકોરો
ગરનાળું=મોટી ગટર;	રેંટમાળા=પાણી કાઢવા	ટકોરા=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવું છે ? એ શેનું બનેલું છે. એને કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય કયાં આગળ છે? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદું પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીયામાં જાય છે તે સમજવો, ગંદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે નસમાં ચમકે જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધબકારા શાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજવો.

પાઠ ૯૪

ગરમાવો=ગરમી; ફૂંક

શ્વાસ=દમ લેવો

મૂત્ર=મૂતર

વાટે=રસ્તે

ધટ=ખોટ

કાઠું=શરીરનો આધો

પેજવાળા=કાંજવાળા

તૈલી=તેલવાળા

ચરખી=ચામડીની અંદર

ઠરેલો ચી જો પદાર્થ

સૂક્ષ્મ=ઝીણો

ક્ષાર=ખાર

સમાર=ફરસ્ત

વીધરીને=પીગળીને;

ઝોગળીને

ફૂંસાં=છાતી માંહેલી

જે ઇંદ્રિયો તો શ્વાસ

લેવાય છે અને ઈ.

હાર કઢાય છે તે

શાહી ચૂસ કાગળ=પત્રો-

ગિંગા પર

આંતરકું=ગુંછળું વળે-

લા દોરડા જેવો પેટનો

ભાગ. ઝે જઠરની

નીચે ડાબી બાજુ પર

છે

ખાળજી=છાતીને જમણે

પાસે જે પિતાશય છે. તે

શેય=આકી

મલ=મેલ; વિટા

તરખ=સાર

સવાર--આપણે મારાકી વસ્તુ પત્તણવત્રને કોયલાની જઠર શા માટે છે ? જો કોયલા પત્તણવત્રને કોયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જો આપણું જોઈએ શું ? નાના બાળકો વધારે શા માટે ખાઈ પી જાય છે ? જો કોયલાને કયા કયા ઉપયોગ છે ? જો નાના પત્તણવત્રને કયા કયા ઉપયોગ છે ? જો કયા કયા ? અને તે દરેક શું ? જો કોયલાએ છીર ત્યારે મોઢામાંથી જે થુંક છુટી જાય તેના નામ શું ? માંમે કોયલા કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજવે. જઠર શેનાં પાંચે જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં જાય જાય છે ? જઠરને ફરતા નાની નસો કોના જેરી છે ? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે ? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે ? જઠરની નીચે શું હોય છે ? તેમાંના

જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે ? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય ? લોહી શું કામ કરે છે ? મોંમાં મુકેલા ખોરાકનું લોહી શરીરમાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરે. જઠર, કાળજી અને આંતરડાનું ડોહાંગ પાડે અને સમજાવે.

પાઠ ૯૫	વિટાલ્યું=વપેટયું	છિદ્રોવાળું=કાણાંવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુળરી=કંપારી	મેળાપ=સમાગમ;
કાયમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધી	સંયોગ
નિરોગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	જમાવ=એકઠું થવું તે
કુળે=મેટવે	ધારતી=ખીક; બાપ	શેષણુ=ચૂસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જિનનાં લુગડાંથી જાણ કરે કે વાની નાનાં સમજનાં જિનમાં કેવો ગુણ છે ? શરીરનાં ભાગ-ખાંડો કે નાનાં ભાગોમાં કેવો ગુણ છે ? તેથી શું થાય છે ? જિનનાં લુગડાંમાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાકે લુગડાંમાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતરને જિનનાં મુકાબલો કરે. જિનનાં લુગડાં કેમ જાડી મેળ થાય છે ? ઉનાળાની ઋતુમાં શેતાં કપડાં પહેરવા ? શિયાળામાં રૂંદાં પહેરવાથી શે : ફાયદો ?

પાઠ ૯૬	ખાદી=એક જાતનું	પીલાવો
સાડી=ખેતને પહેરવાનું	જાડું દેલી લુગડું	જન=કવાસ લેઠવાનો
રેશમી લુગડું	લોઠ સા=કપાસમાં ર	સંયો
સાદો=ખેતને પહેરવાનું	અંગે કપાસીયાં છુગ	લાટ=કપાસ પીલવાના
સુતરાકે લુગડું	પાડવા; ચરખામાં	ચરખાની ધરી

કાંતવું=લાંબા દોરા	લાડડાનુ ઝોળર	રેંટીઓ=રેંટ
કાઢવા	(એનો આકાર ડમ્બે-	સાળ=લુગડા વણવાનો
પીંજણ=પીંજવાનું	સ નેવો હોય છે,	સંચો
ઝોળર	પણ છેડા ગોળાકાર	ખરછટ=ખરખચડું
તાંત=બકરાના આંત-	હોય છે)	ભાગ=દાવ; વખત
રડાની દોરી	ગાલણું=પીંજેલો રૂનો	પ્રસંગ
તંગ=સખત	ગોટો	પિંજરા=રૂને સાફ
ગોટીલો=પિંજરાનું	કસ્તર=ઝીણું કચરો	કરનારા

સવાલ—૨ થું છે ? ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ બોઢવાના જીન મુંબાઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી ભાટો હોય છે અને તે શેની હેય છે ? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબાઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્સા, ખંડ, ઘાતીયાં, ખાદી કાણુ વણુ છે ને કેવી રીતે વણુ છે ? સંચા શેના બને છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રૂમાંથી કાપડ ચલા મુંબીના હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭	રહેવાની લાંબી ગોળ	શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
રેશમ=હીર	હડી	રંગીત=રંગેલા
રપ=ખાટ	ગોટી=ગોળ હડો	કસબ=સોનેરી કે રૂપેરી
જળું=હાંદો	કાકડી=હડી	તાર
કોશીટો=પતંગીઆને	તક=દાવ	

સવાલ—રેશમ કાણુ બનાવે છે ? એ કીડો થું ખાઈને

જુવે છે ? ફોશોટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યાં ક્યાં શહેરોમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમપર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિશાયની રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સચામાં વણાય છે ? ક્યાં સંચામાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાથી શો ફાયદો ? ગરીબ બોકા એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ?

ખાઠ હટ	છાલકો=છોળો	વે છે ને
કોલું=શેરડી પીલવાનો સચો	લીલ=સેવાળ	આયાત=ખદારગામથી આવતો માલ
છારી=પડ; પોપડી	ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી	ચોવડાં=ચારવડાં
તરી=ઉપર આવી	ચાસણી=ખાંડમાં પાણી	
ધાડો=ખડો	રેડી ઉકાળી તાર	
	નીકળે એવી ષટ બના-	

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે ? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે ? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉજળી આવવાનું કારણ શું ? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કંઈ કંઈ વસ્તુમાંથી બને છે ?

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હા.

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની ધોરણવાર નોટો.
ચોથી ચોવીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

કવિતાની સમજૂતી

પાઠ ૭

મુખે=મોઢે
વેર્યા=નાખ્યાં
ફૂલ=પુષ્પ
નસીમે=દેવયોગે
નીચા નમી=નીચા વળી
વીણીશું=એકેએક લાઇશું
અભારે=હમણા
ગુસ્સે થઇ=રીસ કરી
વિપત=આપદા; દુઃખ
બૂલીને=વીસરીને

વણુનોત્ત=વળી ન
માફ=ક્ષમા
અન્યાય=ગેરન્યાય
મટવાને=દૂર થવાને
ધીરીને=ઉધાર આપીને
આખર=છત્રગત
દુખીએ=હેરાન
પાખી=વગર
ધીરેલા=આપેલા
નવ આલે=ન આપે

વાકું બોલી=છત્રકાર
કરી; ના કહી
બાળે=ગુએ
શ્રિયાદી=ન્યાય મેળવ-
વા માટે અરજ
સહગુણ=સારાં લક્ષણ
ચિંતા=શીકર
અટપટી=ગુચિવણ બરેલી
ચટપટી=ગમરામણ
મા'લે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭ આજ અંને કાલ.

નસીમે ખુશી થઈને રસ્તામાં ગુલામનાં ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું ? બાકી હમણાં આજ ને આજ વીણી લો. (મતનજ કે જે ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઈ જાય છે તેમજ તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલામનાં ફૂલ રૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો કે કદી ગુસ્સે થઈને બોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે. તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? બાકી કાલે, કાલે, કાલે. મતનજ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઈ છોડી દેવું નહિ. (૩) કોઈએ

ભૂલથી આપણું ખરાબ કર્યું હોય અને કદી આપણને આવીને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ કરવા કરીશું ? બાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરધન-સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મન-માંથી રીસ ઓછી કરવાને, જે લડવું હોય તો કરવાને લડવું ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઈએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા કરવા આપવા ? બાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૫) કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું ખોલે, અને સામું પણ જીએ નહિ, તેવા માણસપર કહો કે કરવા ફરિયાદી કરવી ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં પણાં કામો કરવાં છે. પણ વ્યવહારમાં સમ્પત ન મળ્યો તો પછી તે કરવાં કરવાં ? બાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોઈ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુંચવણ બરેલી વાતો પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં જાળીને કરવા આનંદથી રહે ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬	પ્રત્યય “નો”	હૈડે=હૈયામાં
ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર	રાજાઓ=રાજા	ન માય=લેવાય નહિ
નિસાસો=આશા ભંગ	રાજન=રાજા	ધરો=રાખો
થયેથી જીવને જે અક-	નરપતિ=રાજા	પ્રગ્ન=રૈયત.
ળામણ થાય તે	સણો=સાંભળો	ઉદર=પેટ
વિમાસે=વિચારે	પૃથ્વીપતિ=જગપતિ;	મેહ=વરસાદ
કેરો=છઠ્ઠી વિભક્તિનો	રાજા	માગ્યા મેહ=જોષ્ટો

વરસાદ	દયાળુ=દયાળુ	નીરખું=જોઈ
તમદેશ=તમ.રા મુલકમાં	સંચર્યો= ગયો	અજસુવ=નારદ; બ્રહ્મા-
વેશ=દેખાવ	મૂઠમતિ=મુર્ખાઈ	ના પુત્ર
લીલા=આખાદ	પરવરી=ચાલી; નીકળી	ભૂપત ભણી=રાજ
લીલારાજ=આખાદ રાજ	અપરાધ=ગુનો	પ્રત્યે
ભોગવો=ચલાવો	મંદમતિ=ઓછી અક્ષમ	કુળ=વંશ
સોય=તે	દુભગ્યો=નારાજ કાંધો	ઉદરે=પેટે; કુખે
વચન=બોલ	સાધ=સાધુ; સજ્જન	નગર=મુલક
સધીર=ધીરજવાળા	પરહયા=તજ્યા	અવાસ=રહેઠાણ
નયણે=આંખોએ	ગૂઠ=વિકટ; ધાંડું	ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
વહે=રેલો જાય	વિકળ=ભયંકર;	નિશ્ચિન્ન=રાત દહાડો
નયણે વહે અતિનીર=આં	ખીક લાગે તેના	નીરખે=જુએ
ખમાંથી ધણી આંસુ પડે	કિરણુ=સીધી લીટીમાં	તન=શરીર
વહે=ખોલે;	પડતો પ્રકાશ	સફળ હવો=સાર્થક થયો
રહે=મનમાં	સંચયુ=ગયું	તારણહાર=તારનાર.
ટાળો=મટાડો		

પાઠ ૧૬ ધ્રુવજીના આપ અને નારદ ઋષિ.

પૂર્વજ્ઞાનો.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હું રાજા, તમે સાંભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈડામાં શ્વાસ પણ માતો નથી?

ચોપાદ.

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે, તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જોવા જોઈએ તેવો વરસાદ આવે છે. છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો ? (૧) તે આપ્તાદ રાજ ભોગવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજની આંખમાંથી ધણાં આંસુ પડે છે. (૨) રાજ એમ કહે છે કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે. માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુર્ખાઈ કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો, મેં ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનું મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં બધી મોજમઝા અને સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા નાખ્યા, અને મને ચિંતા થાય છે, કે બિહામણું વિકટ જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ કહેશે ? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ છે, એટલે જો ધણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેકશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેકશે) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું. તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઈ, રાજનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજ પ્રત્યે બોદ્યા. (૭) રાજ તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે. જો માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજ તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જો માણસને ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણ

ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને
પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) ને પક્ષીને અને તે જંગલને ધન્ય છે
કે રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે. હે રાજા તારું જીવ્યું
સાર્થક થયું, કે તારે ત્યાં એકાનેર પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪

સુવાક્ય=સારું વચન;

સારા જોત

સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ

સદૈવ=દૈનંદેશાં

વાધે=વધે; થાય

કુવાક્ય=નહારું વચન;

નહારા જોત

લાધે=મળે; થાય

વિવેક=સલુકાઈ; ડહા-

પણુ; સારા નરસાનો

વિચાર

આણી=લાવી

યાર=માઈ

ઉચ્ચાર=મોત્ર

વાણી=મોત્ર; શબ્દ

વિશ્વ=દુનિયા; જગત

વખાણે=તારીફ કરે

સ્તુતિ કરે; માન આવે

કીર્તિ=આખર

જનો=માણસો

પડે=હલકે દરજ્જે ઉ-

તરે, ગરિબમાં

આવે; પડતી થાય

ચઢે=મોટું દરજ્જે આવે

સુખી થાય; ચઢતી

થાય

વડે=ધી; થકા

પ્રગ્ન=લોકો; રૈયન

પાળે=પોષે

ધુડ=ધ્રુવડ

ઉચારનું=મોત્રનું

ભલી=સારી

ભલાઈ=ભલમનસાઈ

પુરાઈ=નહારાપણું; વેર;

દુસ્મનાઈ

અમૂલ્ય=કીંમતી; જેની

કાપ=જખમ

કિંમત થઈ શકે

નહિ તે

મૂલ=કિંમત

લુગાર=થોડી

પળી=ચાંગળ

રે=અરે

માનવી=માણસ

વેળુ મૂક્યું=શબ્દ મોટ્યો

ગળાય=ગળી જવાય

થુક્યું=થુકેલું

વિમાસશો=પરતાશો;

દીલગીર થશો.

હાણી=નુકસાન; ખરા-

બી; પાયમાલી

છરા=ખંદુકમાં ભરવાની

ગોળી; છરો

છેદ=ધા; જખમ

મૂઝે=માત્રમ પડે

કાપ=જખમ

રૂઝે=મટે; સારો થાય;
 નવી ચામડી આવે
 કોઠી=મોટી બરણી
 મટે=સારી થાય
 તોપ તણો=તોપનો

લડાકો=અવાળો
 હવા વિષે=હવામાં
 હડાકો=સપાટાખંધ
 તાણી=ખેંચી

વદો=ખોલો
 વણુશે=અગડશે
 ભાર તોલ=માન; આ-
 બર; વકર

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા વિષે.

સારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કહીઓ થાય છે; માટે હે બાપ મનમાં જરા સલુકાપ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારું વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આબરુ જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે, માટે હે બાપ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૨) જુઓ રૈયત (સોફો) પોપટને ઘેર પાળે છે. પણ ધ્રુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંતે સ્વઘ શકતું નથી; એજ બોલનુંજ કારણ જાણ, માટે (૩) સારી જીભથી (સારું બોલીને) બાપ બલમનસાપ મેળવ. નહારી જીભથી (નહારું બોલવાથી) લોકો નહારું બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાને હોય કે રાણી હોય તોપણ લોકો નહારું બોલે છે છે, માટે (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દૂધ. દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી કોઈ ચાંગળું પાળી પણ નહિ પાય; માટે (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તેં થુંકેલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જો એવી

વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકસાન થશે. માટે૦ (૬) છરાના ધાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નકારા વાક્યનો ધા કદી રૂઝાતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોડી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ, માટે૦ (૭) સારો કે નહારો તોપનો અવાજો હવામાં સંપાટાબંધ ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય ? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ, તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે૦ (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વક્તર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૭.	ગાળ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને
દુઃખ=આપદા, સંકટ	નિંદ્રા=ગિંધ	ભજો=મજન કરો
આણીએ=લાવીએ	નયને નિદ્રા=આંખમાં	સાંય=મદદ
ધટ=શરીર	ગિંધ	અર્થ=કામ
ધડીઆં=ખનાભમાં	સ્વામી=ધણી (લઘુ ગયો)	સરશે=થશે
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં	હરી ગયો=છાની રીતે	ભીડ=સંકટ
નવ ટળે=નવ નહિ	મસ્તક=માથાં	સમર્થાં=સંભાર્યાં
રધુનાથજી=પરમેશ્વર	છેદાધ=કપાધ	અંતરગમી=મનની વાત
જડીઆં=વળગ્યા	લુટાણી=લુટાધ	જાણનાર; પરમેશ્વર
ભમ્યાં=મટક્યાં; રખડ્યાં.	સતવાદીઓ=સાચું	ભાવટ=દુઃખ; જંગળ
	બોલનારો	ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણ
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં;	નીચ=હલકા	કરનારે; પરમેશ્વરે

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની

સાથે વળગેલાં છે. એ કોઇનું મટાડેલું મટતું નથી કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજા જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે અર્ધી નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઇઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી; તેમણે પણ ચાર વરસ વનવાસ વેઠ્યો, અને કોઇ દિવસ સુખે ઊઘ્યાં નહિં; માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા. તે સતીને રાવણ લપ્ત ગયો, તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી. માટે (૪) રાવણ જેવો રાજા જેને મદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણનાં દસ માથા કપાઈ ગયાં ને બધી લંકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાસોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મનલગ્ય કે મજૂરી કરી) એવાં ધણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ધણી મદદ કરી હતી. તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે, માટે (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કરીયા, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપદા ટાળી, માટે (૮)

પાઠં ઉદ્દ.	ભાનું ભૂમિ=ભરત રા	જેહ=જે
સ્વદેશ=પોતાનો દેશ	જાનો મુક્ત; ભરત	કે'તો=કહેતો
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના	ખંડ; આર્યાવૃત્ત; હિં-	ભક્ષો=સારો
દેશપર પ્રેમ	દુસ્તાન	ભોમ=ભૂમિ; જમીન
ભક્ષી=સારી; ફળદ્રુપ	વિષે=માં	પ્રાણુ=જીવ

મુશ્ન=અકલ્પ વમરનો
 ભૂમિ=પૃથ્વી
 ભારે=ખોળાઈ
 દાઝ=લામણી; દયા.
 મુશ્ન=મુકુ; રનેહવમરનું
 હેયું=મન
 વજ્જ=કંઠ; દયા વગ-
 રનું
 લેવું દેવું=સેવું દેવું
 કદાપિ=કદાચ
 ભક્તીવાળો=પતવાન;
 તવગર; પૈસાદાર
 વડો=મોટો
 વૈભવી=વૈભવવાળો
 રાજવી=રાજા જેવો
 રૂપાળો=ખુબસુરત; દે-
 ખાવડો.
 તથાપિ=તોપણ
 વિવેકી=ખરૂં ખેડું
 સમજનાર
 વખાણે=તારીફ કરે

કાગ=કાગડા
 પ્રમાણે=પેઠે; માફક,
 સ્વદેશી=વતની; પોતાના
 દેશનો
 દેશીનાં=પોતાના દેશ-
 નાનાં
 ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
 પાળે=પોષે
 કલ્યાણમાં=ભલામાં;
 સારામાં
 લેખે=ગણે
 પુરા પ્રેમથી=ખરા હૃ-
 તથી
 પેખે=જુએ; ઓળખે
 વિદ્વતા=પંડિતાઈ;
 વિદ્વાનપણું
 વાપરી=ખરચી
 દેશ દાઝે=દેશની લાગ-
 ણીને માટે
 લોકલાજે=લોકની શર-
 મથી

સ્વદેશાભિમાની=પોતાના
 ના દેશનું અભિમાન
 ધરીને કરેલાં
 વૃથા=ફાકટ
 જન્મ=જિંદગાની; જી-
 વતર
 ખોયો=ગુમાવ્યો
 કમાણી=સાર્થક; પેદાશ
 વિદેશે=પરદેશ
 વસીને=રહીને
 કાળ=વખત; સમય
 ગાળી=ગુમાવી
 સ્વદેશે=પોતાને વતને
 વિજેગી=જીત્યા પડેલા;
 વિખુટા પડેલા
 ભેટી=મળી
 હર્ષનાં=હરખનાં, આનં-
 દનાં.
 આંસુ=આંખમાંથી પડ-
 તાં પાણી
 નાં વે=આવે નહિ
 પ્રેમ.
 તેમાં કાણુ બિચારો

પાઠ ૩૮. પોતાના દેશપર
 સારા ભરતખંડમાં હમેશાં રહેતો હોય

પ્રેમ. તેમાં કાણુ બિચારો

હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે. મારી જમીન સારી છે અને એ મને જીવથી હમેશાં વહાલી છે” એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાને કહે છે.) (૧) તો અમુક વગરનો પૃથ્વીને બારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશની સાગથી જરા પણ નથી જેતું મન હમેશાં કહ્યું અને સ્નેહ વાળું હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી, એવો માણસ. (૨) કદાચ તે જણે પૈસાવળો હશે, મોટા વૈભવવળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તો પણ તેને સ્વેચ્છા માણસ વખાણે નહિ. તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાત ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મરડા, હજારો માણસોનું હમેશાં પોષણ કરે; વળી લોકનાં ભલામાં લાભ મણે. તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો, કહો કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ ? (મતલબ કે બધાને જુએ) (૪) જે વિદ્યાન મૌખિક દેશની સાગથીને માટે વિદ્યાને ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાકારે લોકોની સરમગી એક પાછ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશીભિમાનનાં કામ કીધા નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કર્યો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને જણે વખત ગુમાવાને જે સારો જાગ્રમજાણી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદાં પડેલાં સગાં અને જમીને હેતથી મળે, તે વખતે કહો કોને હરખનાં આંજ નહિ આવે ? મતલબ કે બધાંનેજ આવે.

પાઠ ૪૬.

પાછ=ઘેડી
જાવે=હેતથી

બેટયા=મન્યા

જાત=ભાઈ

સાથ=સંગાત; દ.જી.

કપડે=કગાળો

ખસે=દૂર જાય

સામગ્રી=સામાન;

હસે=મરકરી કરે
 ઉતરવા=રહેવા
 વરીક=વધારા; વધારે
 વસમે=કરો; કહ્યું
 હામ=જો
 હાજર
 વળી=સાકટી
 ભીંતે=ભીંત
 દોહસ=અને બીજી
 જીઆ=જાવા
 હુઆ=થયા
 હસણી=મનકખોરી
 નાત્ય=નાત
 દશન=જેવું; દેખવું
 ખોઠએ=દૂર કરીએ
 સુંદરી=જીવાન સ્ત્રી
 મનવિના=કમનથી
 નમે=નમસ્કાર કરે
 હીઠા=જિયા
 હરિ=પરમેશ્વર

પુટડો=દેખાવડો
 ટુડો=પ્રસન્ન
 માગ્યું=દૂર મયું
 મરડે=મરડે
 મંડપમાં=નાંડવામાં
 અંગ=મંજરા; કાંસાજોડ
 ગાંઠડી=ગાંસડી
 લટકે=ટીંગાય
 પટકે=પિછોડીએ
 કાપ્ટ=લાકડાં
 ભારો=જીડો
 મામેરાનો=મોસાળાનો
 ઉધારો=આગ્રી; મથુ
 ટુળશીફળ=ટુળશીનાં
 પાંદડાં
 ટુંકશે=વમડશે
 પુરં=મરોબર
 કૌવત=મરકરી; ગમત;
 ટોળ=મગ્ગક
 ઉતારળી=ઝડપથી

મરમે=મેઢમાં
 જાળવ્યું=એળ જમાડ
 પેદીનું=વંચનું
 ન બાપા=બાપા વમરના
 જમા=સારા
 કહ્યું=જામનું
 કહ્યું ખોલ=મેથાંના ખોલ
 જાકર=અહંકાર; તોર;
 ઝેર
 પુંઠળથી=પાકળથી
 બડબડો=અબડો
 લખેશરી=લાખ રખી
 આનો ખણી
 શે=શું
 રોક=મરીબ
 પિતા=આપ
 મુજ=મારે
 કાપડું=ઘેરાંની છાતી
 ઢાંકવાનું લુગડું
 મેર=મેર પર્વત
 જીવનો રહે=કામ રહે

પાઠ ૪૬. નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધારમણી
 (વળ્યું મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શ્રીરંગ મહેતા
 વેવાઈ દોડતા આવ્યા ને બંને હોંસયા મળ્યા, જમાઈ અને

જામીનિ ભાઇ પણ મળ્યો અને બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને
 મળ્યું. (૧) તે બધા છળભેદથી યાત્રીને પાછા દૂર જતા રહે અને
 એનો સામાન જોઇ જોઇને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ધર આપ્યું
 તેમ, ચાંચડ, મચ્છર ધણુજ હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉચ્ચી
 નીચી ને કઠણ હતી ને છાપરાપર નળીઆં નહોતાં; તે ધરની છાજ
 કાહેલી ને સાકરીઓ જુની હતી, અને ભીંનો અને બાજુએ બેવડી
 વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાને ઉતારો થયો, ત્યાં
 ધણા માંકડ અને જુવા હતા, વેવાઇ ઉતારો આપીને ગયા પછી
 મજાકખેરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ
 વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાશ્નિત જતા રહે (પાવન
 થઇએ) મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી.
 (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે
 સારું થયું, સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પર-
 મેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મસ્કરી કરે) (૬)
 જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે.
 મસ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું. (૭)
 મહેતાજીન બળદ ઉપર ધણી બગાઇઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી
 માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમાં આબરૂ વધશે. (૮)
 આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પિછોડીએ તાલની જોડ બાંધી
 છે; આ તુળશીના લાકડાનો બારો (તુળશીના માળા) છે. કહેા હવે
 મોસાળામાં શું ખામી છે! (૯) છાપડીમાં તુળશીનાં પાંદડાં ચૂકશે,
 ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ધરનું ભજન કરશે એટલે
 મોસાળું પણ પૂરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે

અને મસ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય, બાપા મૌસાજી બધાને
આત્મા તે વાત કુંવરબાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી 'ઝડપથી મળવાને
માટે દોડી કે નણુંદ બરમમાં બોલી કે બાપ દીકરાને આ થું પ્રીત
કે હાંસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની પેઢીને એવ
લગાડી. સાથે સાધુઓનું થું કામ હતું ? થું એકલા મળવા જાઓ
છો ? એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારું. (૧૩) આવો
મહેશુનો બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે,
હે તણુંદ આટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો. હે બેન પાછળથી
થું બબડો છો. (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને
ધણી લાલ થશે. કોઈનો બાપ લખેશરી કહેવાય તો તે મારે થું
કામનો (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક
કાપડું સોનાના મેર બરોબર છે તમારી થરજમાં આવે તેમ બોલો
પણ મારે મન એ બાપ ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯.

મહી=સાતમીનો પ્રત્યય

“મા”

તન=શરીર

જાન=શુદ્ધ; સમજ

પુરણુ=પુરેપુર

સમય=વખત

પ્રથમે=પહેલાં

રમરું=બાદ કર

કાર્યો=કામે

પાલણુ=પોષણ

કાજ=કામ

તેજરવી=પ્રકાશિત

શશિ=ચંદ્ર

તિમિર=અંધાર, અધ-

કાર

ગગને=આકાશમાં

દિનરાત=દહાડે રાત

આરામ=વિશ્રાંતિ

શ્રમથી=મહેનતથી

સુખદીએ=સુખ આપે

ભર=જોઈએ તેવી

આણી=લાવી

મેધ મંડળ=વાહણ

નિયમિત=વખતસર

વૃષ્ટિ=વરસાદ

સંતોષ=તૃપ્તિ

હરખ=ખુશી

સૃષ્ટિ=દુનિયા

પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો	પાવક=મરખી; અગ્નિ	નીતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
કઠિન=કપરાં	ધરો=પરમેશ્વર	ભુક્ષાવતા=વીસરાવતા
કષ્ટ=દુઃખ	સત્તા=હુકમ	સંશય=શક
અનેક=બહુજા	થાપી=ખેસાડી	મુગ્ધ=મારા
કાપે=દૂર કરે; મટાડે	સદિવ=હંમેશાં; સદા	સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
સુખ્યાં=અનાવ્યાં	સુખુદ્ધિ=સારી અકલ	ચરણે=પગમાં
		દર=સતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે જીવમાં શસિરત્નું જ્ઞાન નહોતું, ત્યારે જીવો કે જીવે આપણી પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારના પહોરમાં પહેલો યાદ કરું, પછી દહાડાના બધાં કામો કરું. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાર્થીઓનું પેપણુ કરે છે, અને પ્રાર્થીઓ માટે દુનિયાની રચના કરેલી જણાય છે. પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; ને જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) આપણમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારું મટે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીલકુલ નથી. દહાડાની બધી મહેનતથી પ્રાર્થીઓ થાક્યા ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી જાંઘ આણી. (૩) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં ફુલાય છે, જમીન વનરપતિમાંથી ધન અને અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં બધું દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ આ કેવાં અનાવ્યાં છે ! એ ત્રણ હંમેશાં જીવોનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી જો એ ત્રણેને માણુસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાર્થીનાં સુખનાં સાધનની શી જોઈવણુ કરી છો (૬) એહો પરમેશ્વર તેં માણુસના મનને અકલ આપી

છે, તેથી બધા જીવો પર માણસની ધણી મતા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સાચું પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને બંને નહિ તે પાપી માણસ છે. (૭) પરમેશ્વર હું માથું છું કે સારી ખુદી આપો. અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને જીલાવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો, મારી દરજ્જા છે એજ સમજીને હું બધા કામ સહમકિતથી કરું, અને તમને પણ પકડું તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ પપ.

શિર=માથું
કોટે=કોડે
ફંદ=ખોપરી
માળા=માળા
વૃષભ=બળદ
વીણુ=વગર
ભૂપાળ=રાજા
તેહ=સ્નેહ; હેત
દાખવે=જીવે
ચક્રચક્રર
મળ્યો=ઢાંક્યો
પરવરે=આસે
ઉજવળ=સફેદ
ઝાંપનો=શાલનો

જમો=જુલનો અંગરખો
ફાળ=છલંગ
મૃગ=હરણ
શ્વાન=કુતરો
સુખણુ=સારા જાણીતા
શુકાચ.યં=દૈત્યના ગુરુ
હરનિશ=હંમેશાં
રે=દહે
મેડક=દેડકો
નિર્મળ=કમળોર
કોલ=કાપલ
કાચર=ખાચરો
સાર=સારી
રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર
તાણી=જીવાન ઝી

પઠનો=મણુતો
પૂર્વો=ગોધૃવો
મધુરો=મધુર રાગને
રાયા=વેણુ; શબ્દ
વીર=ભાઈ
કામની=સ્ત્રી
કીર=પોપટ
ચરણુ=પગ
સા'યો=પરડયો
લાખો=લાખો માણસથી
સડકો=ખાધા
વેચરે=જાચ
વસંતી=અધરી
વ'ટ=રસ્તો

પાઠ પપ ઉખાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર મંગાજી રહે છે, જેની ડાઠમાં ખોપ-

રીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બન્યું
 વાહન કરે ? (૧) (જવાબ) હંમેશાં પ્યારથી જોઈશું તો
 એક બરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરેક દરેક
 જણાય છે તે રેંટ (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઠાંક્યો
 તેથી જેને ઠાંક્યો છે તેનું શરીર સાઈ દેખાય છે. તે બધો ઉત્તમ
 માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે ?
 (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે, પુરુષો તેનાપર બહુ
 હેત રાખે છે, સડેક શરીરે શોભતો તેને જામે કહીએ. (૨)
 (પ્રશ્ન) છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સરસો પણ
 નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી,
 હે સારા જાણીના ગાંધી માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩)
 (જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે. જીવ
 નથી. તોપણ બધું બેસે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન)
 સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કાચલ નથી. દરમાં રહે
 છે પણ નાગણી નથી. તો એનો જવાબ કહે ? (૪) (જવાબ)
 પ્યાયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે.
 વળી તે આ એક શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે
 તરવાર છે. (૫) (પ્રશ્ન) બધું છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગોધે છે
 પણ ચોર નથી, ગાંધી માણસ હોય તો સમજો કે તે માફુ બેસે
 છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? (૫) (જવાબ) પક્ષીની
 જાતમાં પવિત્ર છે, બાઈ શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે
 ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તો તે પોપટ છે. (૫) (પ્રશ્ન)
 ચાલે છે પગ પળ નથી, જોડે છે પણ પાંખ નથી, લાખ માણસથી

પણ પકડાયો રહે નહિ, બધા તેને આંખે જુએ છે તો એ શું ?
(૬) (જવણ) રો મન તરફ જાય છે, ઘરમાં રહે તો ગમરામજી
થાય છે. તે અધરે રડે જાય છે. માથુસો તેને ધુમાડો સમજાયે. (૬)

પાઠ પઠ.

ધડી ધડી=વારંવાર

ઉકળાટી=આમ

ભારી=મહુ

અગ્ર=વાદળાં

સકળ=બધા

ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ

અક્ષી=ચકલી

બમ=બમસો

સાફ=ચોકળી

અરણ્ય=દરીઓ; સમુદ્ર

ભાળ્યાં=જ્ઞેયાં

રસ=મધુર સુર

યંત્ર=સતાર; સારંગી

વગેરે

રૂપાળા=સારા

અધિક=વધારે

ધટ=અવાજ

ઠાલા=નકામા

કમી=ઓછી

ઉભરાય=પાકે.

પીત=પીળા

મૂર્ચાસ્ત=મૂર્ચાનું આય-

કળગું=સફેદ (મવું તે

નેર્કતા=દક્ષિણ અને

પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચેના

શીતળા=ઠંડા; શીતળ

પાઠ પઠ વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકો ને શીત ધડીએ ધડીએ બદલાય છે. તાપથી જીવોને
ધણી થામ થાય છે, ધણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ ફોડતાં દેખાય
છે. તેથી બધાં માથુસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે.
(૧) અક્ષી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફરડાવે છે, બગસા પોતાની પાંખ
બરબર ફેલાવીને બેસે છે, પક્ષીઓ દરીઆ કાઢેથી આવતાં જ્ઞેયાં,
તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો
ખરખર થરથર કરી હાલતાં જથ્થાય, વાનિત્રમાં બહુ સારા મધુર સુર
આવે છે. તેથી બધાં (૩) હંમેશ કરતાં તો હવે ધણી ભેજવાળી
જથ્થાય છે. ફૂલમાંથી બહુ સારી ગાસ નીકળીને આવે. આદે

ધટા વાગતા હોય એવા એવા, ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી બધાં
(૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે અને
ઉધધ, કીડી અને મકોડા જોરથી ઉભરાય છે. (ધણાજ પાકે છે)
પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે ભડે, તેથી બધાં
(૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો
ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આગુબાણુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય
છે. ઇશાન ખુણામાં ધણી વીજળી થાય છે. નૈર્ઋત્ય ખુણામાં ઠંડો
પવન વાય છે (કારણ કે નૈર્ઋત્ય ખુણામાં દરીઓ છે તેથી.)
તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ.

રક્ષ=રક્ષણ કર

દેવ=ધર્મ

મહારાજ=પાંચમા

જયોર્જ

ગ્રોહ=ધણા મોટા

જયવંત=જશવાળા

મસ=વધારે

કીર્તિ=મોટાઈ

યજ્ઞ=જશ

લંબાવ=વધાર; ફેલ વ

જગદીશ=પરમેશ્વર

વીખેરવા=છુટા પાડવા

રૂઠ=ગુરમે થા

કાળ=મોત; હાર

અંધપાડ=મેસાડ

દ્રેષ=કીનો; અદેખાઈ

હુનર=કસબ

અમધેર=અમારે ત્યાં

સંપ=નિરાંત

સધા=થાઓ

કાળ=વખત

ગંજ=ઢગલો

દાન=પુણ્ય

શ્રેષ્ઠ=મોટા

મથુ=હંમેશ

ક્ષેમ=સુખ

રાય=રાજ

સદ્ અભિમાને=સારી

હિચી લાગણીથી

પૂજ્ય=પવિત્ર

પ્રત્યે=તરફ

ધર=રાખ

શક્તિમાન=જોરાવર

રાજેશ્વર=રાજાઓના

ધણી

નાથ=પરમેશ્વર

મહાગાની=અકલનો

બંડાર=મોટાગાનવાળો

શુભકાર=કલ્યાણ કર-

પાર=સુધી (નારી

દીલ=મન

સ્વીકાર=કબુલ કરે

પાઠ પદ રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજ તમે મણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજ મઝા મોટાઈ અને આપર આપ. અને એમનું રાજ્ય ધણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર (૧) અરે પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું બીઠ. અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કંકાસ બધે એસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ધરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જ્યાં હંમેશાં અમારું બલું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જયોજી રાજપર જોર, આપર અને સુખ સ્થિતિની ઢગલાખંધ (ધણીજ) બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી હંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિવાન, રાજેશ્વર, મહા ઝાની, પ્રભુ તું એને તારી છાયામાં રાખ; એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે. વફાદારને સંપ કપ્પુબ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

ગુજરાત પ્રાંતની બતાવ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટા મુબક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે

એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે, એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના ચોક્કા ભાગમાં દરીએ છે, અને કાઠિઆવાડનામાત્ર ઇશાન કોણમાં જ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો ખીજો ભાગ છે. એ ખીજો ભાગ અસહમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ધણી ખેરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કાનારાની દગણુથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે, માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણ-ગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કામ, નર્મદા, (રેવાણ) કાઠર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં પ્રવીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાગરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન જમી છે, દારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સદાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજનિસમાં રાજ-સીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પચાસમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે, તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતલું હોર છે. મહીકાંઠા એજનિસની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આવેલો ડુંગર છે.

પાસણપુર એજનિસની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે. માટેજ તે બાજુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે હોય છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઊગતા નથી, ને જાનાળામાં પાણીની આપણ પડે છે એવા રણના મુઠકમાં સંકીર્ણપર એસી મુસાફરા કરાય છે.

સુજલ્લતનો મધ્ય ભાગ જેને ગરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમાં એક જિલ્લો, ગાયકવાડને વગેરે પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ગરોતરથી જમીન નદી ના ખાડા જેવી રસાળ છે, તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ, બજારી ધણું પાકે છે. તેમજ રાયણ. મંદુર અને અંબાનાં બીજ ધણું ઊગે છે. ખાસ ચારો ધણું થાય છે, તેથી જ ગરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે વી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગરા ને જગલ ધણું છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી; લાંબ અને ઠાઠ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે હિમારતી લાકડાં ધણું થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઈ ધણું પાકે છે.

અરુચ જિલ્લાની જમીન મધ્ય એ ઝાડો ધણું થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનહા કહે છે ત્યાં કપાસ ધણું સારું પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન પાણી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના પટમાં તમાકુ ધણું સારું થાય છે. પાલજીપુર એજન્સિ, સુરત એજન્સિના વાસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરવાળી ને જગલવાળી છે, તેથી ત્યાંથી હવા સરસીવાળી અને પાણી પાક્કીમાં છે એમાં રાત્રી (જગલી) લેકડાં રહે છે, જગલમાં લાકડાં ધણું થાય છે,

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં ધણું લોકો હવા ખાતા તથા માતા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ઠાઠ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ધણું પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ધણી છે, ઓરપાડ તાલુકાની જમીન

ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપટ છે, અને ઝાઝાં ઝાઝ નથી. માંડવી તાલુકા વાંઘોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકા એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડુંગર થાય છે અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે, અને ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ધઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ઘણું ઠેકાણું કપાસ પાકે છે તેનું મીઠામાં કાપડ વણવા માટે મુંબાઈ ધણું જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ઘોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, પંહેલા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જેને બાલ કહે છે, તેમાં ધઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું ૨ અર્ધ ઘોળેરા બંદરની વહાણ મારફતે મુંબઈ જાય છે.

પંહેલો ભાગ જે કાઠિયાવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસક્ત સૈન્ય કહેતા હતા. કાઠિયાવાડ એજન્સિમાં ધણું ડુંગરો છે. કાઠિયાવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે. વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજી ડુંગર છે, ત્યાં શ્રવક લોકો ભત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરાને લીધે પથરા ધણું નીચે છે. કાઠિયાવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડુંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિયાવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે, કાઠિયાવાડની દરીયા કિનારાની જમીન નિચાણમાં

છે અને વચ્ચે ભાગ હંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાત-માંથી મોતી નીકળેછે. કાઠિઆવાડના કાંઠાપર ભાવનગર, મહુવા, જાફરા-ખાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીખંદર, પોરખંદર, (સુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર (જામનગર) ભેડીઆ એ ખંદરો છે. એ ખંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભર્ય, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે ખંદરે જાય છે. કાઠિઆવાડના વવાણીઆ ખંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (દક્ષિણ) (૨) કોકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમિ રસાળ છે, તે હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ હંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિપર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાસ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે; અને જલ સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુદરતી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણનો પૂર્વ ભાગ હંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ઘાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડુંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોકણ પ્રાંત અરબચડો ને વિકટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે, તેથી જાડ ધણાં ભેજે છે. કોઈ કોઈઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાસ

ચોખા, નાગલી, નાળિયેર, મીઠું, હરડાં ને ઇલાચની લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરોની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરપાર, મધ્ય-પાર અને ધીણોપાર (અડધા) એ ડુંગરોએ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતી, રકમાવતી અને ખારી એ વહેણ મોટા છે. નાગમતી અને રકમાવતી કચ્છમાં અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેશાબ અનાજ, તેલીમીયાં, ઊન. મીઠું, હોર. કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, રટકડી ને કાયલાની ખાણો પણ છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકને સિંધી કહે છે અને તેમના સુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નેનાંબ કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં એ વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ આવે છે. સિંધ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ થોડો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં થરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની મણી આપદ પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ભાંતી હવા

શાગિષ્ટ છે. અને સિંધુ નદીમાં માંદાનો ભાગજ રસાળ છે. જુઓ
પેદાશ ડાંબર, બાજરી, ધડું, મગ, જવ, રૂને તેલીપીઆં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાકાર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિક્ટોરિઆ	લેફ્ટર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસી	ધર્મ	મ્યાન	નિશ્ચય
એલેક્ઝાન્ડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠયું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તર	ઇસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાબેધાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધારતી	લક્ષમણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધકડો	અવસ્થા
સભ્યતા	યુક્તિ	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તાતાં	ધર્મશાળા	પ્રેત	મૂર્છા
બુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વાસણ
નીવડયા	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	પ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્તમ	ગુપ્ત	દિલ્લી	અધર્મ
ઉદ્યોગ	ઉતર્યો	આદરસત્કાર	જેશુદ્ધ

ઉ-તેજન	મખ્ખો	વીત્યા	હાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાઈ	ચપ્પુ	પ્રદ્યાંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યું	સમર્થ
ઉત્તમ	ચિટ્ટી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યાંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
-ચાપી	ગુમાસ્તા	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ
સમુદ્ર	વિરૂદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય
નિર્માણ	પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	ખર્કન
લાઘ્યું	સોંખ્યો	પ્રાણી	આયલાંડ
પારખ્યું	ચોકખો	વનસ્પતિ	કમાન
માર્ગ	સંગ્રહ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ
કરડયાં	ધાર્મિક	અન્ન	મિસ્તરી
ચિત્ત	પત્થર	સ્વભાવશ	નિર્ભય
વર્તમાનપત્ર	અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક
વ્યવસ્થા	વર્તાણુક	નિત્ય	વ્યાજ
સ્વચ્છતા	કલ્યાણ	સ્વપ્નું	ખિન્ન
વૃદ્ધ	રેડયું	સત્તા	સદ્બુદ્ધિ
ગુમાસ્તા	ખંધુધમં	મૂર્ખ	અમૂલ્ય
મશ્કરી	ચિત્રશાળા	સ્વામીજી	સસ્તાં
દુર્ગુણ	વર્ગ	સ્થિર	ધંગ્લાંડ
વિક્રમાજીત	પ્રાણુજીવન	ચર્ચા	અંગ્રેજી

પન્ના	ત્રિભુવન	મહોદ્દલા	ડેન્માર્ક
ગુસ્સો	રૂસ્તમણ	શ્રાતા	ડેન્માર્કની
નિર્દોષ	શ્રેષ્ઠ	દસ્તાવેજ	જ્યોર્જ
દૃઢ્ય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન	વેલ્સ
પીગળથું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ	જર્મન
વર્ણન	નિશ્ચય	પરાક્રમ	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પ્યો	ધાસ્તી	ડયુક
સાથક	ઉત્તેજન	બ્યાન	જન્મ્યાં
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
ધન્ય	સુધર્મો	અંતકાર	શિષ્યો
પોટુંગલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
ચુક્તિ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉસ્કેરાઇ	પિત્તળ
આગ્રહ	બ્યાધયર્મ	સ્વતાંત્ર	મધ્યમ
વાસ્તે	બળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જવલ્લે
તત્કાળ	સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ
વસ્તી	ઈંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે
સુન્ની	પ્રભાષિં	ઠોકયાં	હૂન્નર
પ્રાક્ષણ	રાજર્ષિ	બવડાબ્યાં	વિદ્યા
ક્ષત્રિય	ચંદ્ર	ભગૃતિ	તાંદુરસ્તી
વૈશ્ય	નિર્મળ	ધ્રુજતાં	સ્વચ્છ

શૂદ્ર	શ્રમ	અણીશૂદ્ર	વર્તણુક
સિદ્ધિ	વિશ્વ	પ્રદેશ	સંભળાવ્યું
વર્ણ	ફાંસ	વિચિત્ર	શ્રમ
કસ્તી	લેસેપ્સ	મુગજળ	તસ્લી
કન્યા	પ્યાલ	દુર્હાત	દુર્ગંધ
પુનર્લંઘન	વિલ્પરફાસ	વિચાર્યું	આવક
ભક્ષર	શિત્ર	આંતર્યો	પરધર્મ
વિશ્વામિત્ર	પ્રતિક્રિન	પીર્યાં	રેશન
અયોધ્યા	વિસ્તારી	ગર્જના	ચિત્રકુટ
કાન્યકુબ્જ	પત્ર	મુખધી	વિસ્મય
દર્શન	શુદ્ધ	જન્મારા	નિર્ણવ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમ	પ્રીતિ	પોટુંગીઝ	પ્રવીણ
પરદુઃખભંજન	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
લોક	ભિખ	સિ-તેર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સખ્યલાભા	અગ્નિનૈકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તબ્ધ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રી કૃષ્ણ
પ્રપંચ	અદ્વાચારી	પત્તા	દ્વારકા
અચ્છેર	અફગાનિસ્તાન	બોધ	મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઇસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર

અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાષ	અંદ્રગુપ્ત
લલ્લુ	રૂનો	સૌભાવ્યવંતી	સુદર્શન
અસ્થા	નૃત્ય	પતો	સ્થાપ્યાં
બહી	ભાત્રાણુ	જિહ્વા	ઘૌઢ
નયો	પ્રયાતિ	ક્રમ	મળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ	આણુકય	કલ્પના	કોતરાવ્યાં
હસ્તિમાપુર	દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	અમલ્ય
દેવમત	અર્ધાપ	આલ્મટ	વૃત્તાંત
સત્રપ	લવણપ્રમાદ	બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર
ગુપ્ત	યોદ્ધા	વર્તણુક	ત્રીસ
ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આયમ્યા	પાંત્રીસ
ગુર્જરરુદ્ધ	દ્રવ્ય	માયં	બદ્ર
હસ્તો	નાસરૂદ્દીન	સપ્ટેબર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિમ્રી
ધસ્યો	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય
સિદ્ધસાગર	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	ઠર્નલલુડિંગ્ટન
પુખ્ત	મહંમદશાહ	અંબક	અગ્નિ
બર્જર	ઠંડા	સદ્યાદિ	વાયવ્ય
મી સ્થળ	લોકપ્રિય	રાગિણી	પ્રથમ
બાલ	મુસ્તફાબાદ	કોલ્હાપુર	ફેલ્લો
કેમ	વાતક	મહાબલિયાર	પ્રમાણી

યશોવર્મા	ખડ્ગજંજળશ્ચ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગઢો
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલદ્રુપટ્ટાં
વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધીપતિ	કાષ્ટ
ગોંધ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	ચિત્ત
વિચિત્ર	તત્ત્વ	શ્રીકેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળયુ'
દ્વિદળ	ખડ્ગચિંગ	ધારતી	સત્ત્વ
મન્મથર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદશક
સાક્ષી	અર્ધી	કિવનીન	કસ્તર
શ્યામ	શ્રેષ્ઠ	સુસ્ત	ઓકિસજન

ટીપ—આ શબ્દોમાંથી દરરોજ થોડા થોડા લખવાનો મહાવરો રાખશે તો ડિક્શનરીનો વિષય પાડો થશે.

સુરત શહેર તથા ચોર્યાસીતાલુકાના “ભૂગોળ શિક્ષક” રા. આના

પદાર્થપાઠ ભા. ૧લો પહેલા ધોરણ માટે ૦-૩-૦

પદાર્થપાઠ ભા. ૨જો બીજા ધોરણ માટે ૦-૫-૦

હિંદુ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના

અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ. (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો. (૬) ડાબો હાથ ઉંચો. (૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અદ્રાજવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવાં. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અદ્રાજવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડપર મુઠ્ઠી પગનાં આંગળાંપર ધીરથી બેસવું. (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર રાખી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (પણુ બે પગ વચ્ચે એક કુટતું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠાને અડકાડવાં. (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઈ એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું.

(૨૩) ડોકું આમળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીને અગ્રહા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગલ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે. (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે. પણ બે પગની વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબે પગ ભેંસથી ચાર આંગળ ઉંચે રાખવો. (૪૧) ૩૬ પ્રમાણે. (૪૨) કંમર ડાબી તરફ વાળી જમણે પગ ભેંસમાંથી ચાર આંગળ ઉંચે રાખવો. (૪૩) મીષા ટટાર ઉભા રહેવું. (૪૪) જમણા કરવું. (૪૫) સલામ કરી ચલ્લા જવું.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” તથા આના

ચોથા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક”

તથા આના.

પદ્ધતિ પાઠ ભા. ૧ લો. પહેલા ધોરણ માટે

૦-૩-૦

પદ્ધતિ પાઠ ભા. ૨ બે બીજા ધોરણ માટે

૦-૫-૦

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હ.

લોકપ્રિય ચર્ચ પટેલી અર્થ નોટો .

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	છઠીના અર્થ	૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ	૦-૧૦-૦
બીજીના અર્થ	૦-૪-૦	કન્યા ૧લીના અર્થ	૦-૪-૦
ત્રીજીના અર્થ	૦-૫-૦	કન્યા ૨જીના અર્થ	૦-૫-૦
પાંચમીના અર્થ	૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના અર્થ	૦-૭-૦

ચોર્યાસી તાલુકાનો નકશો એક આનો.

પહેલા ઘોરણ માટે પદાર્થ પાઠ ભાગ ૧ ત્રણ આના.
બીજા ઘોરણ માટે પદાર્થ પાઠ ભાગ ૨ પાંચ આના.

ચોથી ચોપડીના “ “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.
ચોથા ઘોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ત્રણ આના.
ચોથા ઘોરણની ભૂગોળની પ્રતિનાતરમાળા છપાય છે.
છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-સુરત.

